

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra humanitních věd

Diplomová práce

**Sociální a ekonomické faktory a sociální zabezpečení ve
stáří**

Bc. Lucie Rájková, DiS.

© 2021 ČZU v Praze

ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE

Provozně ekonomická fakulta

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Bc. Lucie Rájková, DiS.

Hospodářská politika a správa
Veřejná správa a regionální rozvoj

Název práce

Sociální a ekonomické faktory a sociální zabezpečení ve stáří

Název anglicky

Social and Economical Factors and Social Security in Old Age

Cíle práce

Cílem práce je zhodnotit vliv ekonomických a neekonomických faktorů na rozhodování jedinců v seniorním věku o odchodu do starobního důchodu. Práce vychází z faktu, že existují ekonomické nástroje, které používá stát k tomu, aby zadržel seniory na trhu práce, anebo naopak podnítil jejich odchod z trhu práce. Rozhodnutí jedince může být ovlivněno faktory vnějšího okolí i vnitřního (osobního, rodinného života). Cílem práce je identifikovat tzv. push and pull faktory ovlivňující odchod (řádný nebo předčasný) do starobního důchodu.

Metodika

Studentka se ve své práci zaměří na jednu součást systému sociálního zabezpečení, konkrétně sociální pojištění se zvláštním zřetelem k zabezpečení ve stáří (tedy starobního důchodu). Konceptuálně práce vyjde z teorie sociologie stáří a sociální politiky, zvláště konceptu Welfare State jakožto systému, v němž jednotliví aktéři (reprezentující stát, občanský sektor, anebo tržní sektor) ovlivňují sociální zabezpečení seniorů.

Autorka se v empirické části zaměří jednak na kontext sociálního zabezpečení v ČR, a to studiem dokumentů Českého statistického úřadu a Ministerstva práce a sociálních věcí, aby vymezila rámec sociodemografických změn v české společnosti v současnosti a s výhledem na následující tři dekády. Ve vlastní empirické studii se studentka zaměří na identifikaci vlivových faktorů odchodu do starobního důchodu u vybraných seniorů. Ve vybraném regionu provede polostandardizované rozhovory se zaměřením na rozhodující faktory ovlivňující rozhodnutí o ekonomické aktivitě v seniorském věku či odchodu mimo trh práce (do starobního důchodu).

Doporučený rozsah práce
60-80

Klíčová slova
starobní důchod, stáří, senior, Welfare State

Doporučené zdroje informací

- DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost : příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-141-2.
- KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. ISBN 978-80-7419-017-9.
- POTŮČEK, M. *České důchody*. Vydání první. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018. 181 stran. ISBN 978-80-246-4236-9.
- SAK, P. – KOLESÁŘOVÁ, K. *Sociologie stáří a seniorů*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3850-5.
- VEČEŘA, M. *Sociální stát : východiska a přístupy*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2001. ISBN 80-85850-16-8.

Předběžný termín obhajoby
2021/22 ZS – PEF

Vedoucí práce
Ing. Eva Kučerová, Ph.D.

Garantující pracoviště
Katedra humanitních věd

Elektronicky schváleno dne 29. 11. 2021
prof. PhDr. Michal Ložák, Ph.D.
Vedoucí katedry

Elektronicky schváleno dne 30. 11. 2021
Ing. Martin Pelikán, Ph.D.
Děkan

V Praze dne 30. 11. 2021

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci "Sociální a ekonomické faktory a sociální zabezpečení ve stáří" jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu použitých zdrojů na konci práce. Jako autorka uvedené diplomové práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušil autorská práva třetích osob.

V Praze dne 30.11.2021

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala Ing. Evě Kučerové, Ph.D. za odborné vedení, rady a připomínky při vypracování diplomové práce.

Sociální a ekonomické faktory a sociální zabezpečení ve stáří

Abstrakt

Diplomová práce řeší problematiku stáří ve vztahu k sociální politice, zvláště pak k oblasti sociálního zabezpečení, důchodovému pojištění a odchodu do starobního důchodu. Současné pojetí stáří je sociology vnímané jako složitý nejednoznačný fenomén. Seniorům a jejich odchodu do důchodu je s ohledem na demografický vývoj v ČR věnována stále větší pozornost, jež zatěžuje realizaci konceptu sociálního státu. Odchod do starobního důchodu je vnímán jako proces, počínající plánováním odchodu do důchodu a rozhodováním o něm.

Hlavním cílem práce je identifikovat ekonomické a neekonomické faktory a jejich vliv na rozhodování o odchodu do starobního důchodu se zvláštním zřetelem na tzv. push and pull faktory, které přispívají k odchodu do starobního důchodu (i předčasnému), a které naopak zdržují starobní důchodce na trhu práce. Empirická část byla založena na studiu statistických dokumentů zaměřených na sociodemografickou situaci v ČR a na kvalitativním šetření spočívajícím v polostandardizovaném dotazování realizovaném v Ústeckém kraji.

Klíčová slova: stáří, stárnutí, senior, odchod do důchodu, sociální stát, sociální zabezpečení, důchodové pojištění, starobní důchod, předčasný starobní důchod, ekonomická aktivita

Social and Economical Factors and Social Security in Old Age

Abstract

The Diploma Thesis deals with the issue of old age in relation to social policy, in particular social security, pension insurance and retirement. The current approach to old age is perceived by sociologists as a complex ambiguous phenomenon. In view of the demographic development in the Czech Republic, the elderly and their retirement are receiving increasing attention, which puts a strain on the implementation of the concept of the welfare state. Retirement is perceived as a process, beginning with the planning of retirement and making decisions about it.

The main objective of the Thesis is to identify economic and non-economic factors and their influence on retirement decisions, with particular attention to the push and pull factors that contribute to retirement (and early retirement) and that, in turn, keep pensioners on the labour market. The empirical part was based on the study of statistical documents focused on the socio-demographic situation in the Czech Republic and on a qualitative survey consisting of a semi-standardised questionnaire survey carried out in the Ústí nad Labem Region.

Keywords: old age, ageing, senior, retirement, welfare state, social security, pension insurance, old age pension, early old age pension, economic activity

Obsah

1 Úvod.....	10
2 Cíl práce a metodika.....	12
3 Teoretická východiska.....	14
3.1 Stáří a stárnutí.....	14
3.1.1 Pohled společnosti na stáří.....	16
3.1.2 Odchod do důchodu jako událost v životě člověk.....	17
3.2 Demografický vývoj společnosti.....	18
3.2.1 Prognózy demografického vývoje.....	19
3.2.2 Příčiny proměn demografické struktury obyvatelstva.....	21
3.3 Stáří z pohledu sociálního státu.....	22
3.3.1 Sociální stát.....	23
3.3.2 Systém sociálního zabezpečení.....	24
3.3.3 Institucionální zabezpečení v oblasti stáří.....	26
3.3.3.1 Strategické dokumenty zabezpečení ve stáří v souvislostech.....	26
3.4 Důchodový systém v České republice.....	28
3.4.1 Stručný vývoj důchodového systému.....	28
3.4.2 Financování důchodového systému.....	29
3.4.3 Legislativní úprava důchodového systému.....	30
3.4.4 Proměny ve vztahu změny důchodového systému v ČR.....	31
3.4.4.1 Komise pro spravedlivé důchody a její výstupy.....	33
3.4.5 Parametry důchodu.....	35
3.4.5.1 Starobní důchody.....	37
3.5 Závěr teoretické části.....	41
4 Empirická část.....	43
4.1 Vybraná demografická data.....	43
4.2 Senioři a jejich motivace pro důchod.....	48
4.2.1 Výběr účastníků šetření.....	49
4.2.2 Průběh rozhovorů.....	49
4.2.3 Skupiny účastníků šetření.....	51
4.2.3.1 Nepracující důchodci.....	51
4.2.3.2 Pracující důchodci.....	53
4.2.3.3 Předčasní starobní důchodci.....	57

4.3 Závěr empirické části.....	60
5 Závěr.....	65
6 Seznam použitých zdrojů.....	69
7 Přílohy.....	72
Příloha A: Přehled komisí pro důchodovou reformu jako poradní orgány vlády.....	72
Příloha B: Důchodový věk.....	73
Příloha C: Potřebná doba pojištění pro nárok na starobní důchod.....	74
Příloha D: Jednotlivé charakteristiky účastníků výzkumu.....	75

Seznam tabulek

Tabulka 1: Členění seniorů dle věku.....	15
Tabulka 2: Podíl žen a mužů v populaci ve věkové skupině 60 a více let v období 2014 až 2018.....	20
Tabulka 3: Naděje dožití u mužů a žen v roce 2016.....	20
Tabulka 4: Nepracující starobní důchodci.....	52
Tabulka 5: Profese a činnosti předcházející odchodu do důchodu u nepracujících důchodců.....	53
Tabulka 6: Pracující důchodci.....	54
Tabulka 7: Kvalifikace a důvody pro setrvání na trhu práce po přiznání důchodu.....	55
Tabulka 8: Předčasní starobní důchodci.....	58
Tabulka 9: Hlavní důvody odchodu do předčasného starobního důchodu.....	59

Seznam grafů

Graf 1: Změna počtu obyvatel v ČR v letech 2013 – 2050.....	19
Graf 2: Počet důchodců v ČR v letech 2002 až 2020.....	43
Graf 3: Počet starobních důchodců v ČR 2010 – 2020.....	44
Graf 4: Počet starobních důchodců v Ústeckém kraji 2010 – 2020.....	45
Graf 5: Předčasní starobní důchodci ČR a Ústecký kraj.....	46
Graf 6: Nově přiznané starobní důchody v roce 2010 až 2019.....	47
Graf 7: Počet nově přiznaných předčasných starobních důchodů 2005 – 2019.....	48
Graf 8: Počet žádostí o úpravu důchodu (§ 34 odst. 4 z. č. 155/1995 Sb.).....	56

Seznam použitých zkratk

ČR	Česká republika
ČSSZ	Česká správa sociálního zabezpečení
ČSÚ	Český statistický úřad
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
OSSZ	Okresní správa sociálního zabezpečení
ZDP	zákon č. 155/1995 Sb., zákon o důchodovém pojištění

1 Úvod

Stáří a proces stárnutí populace je v poslední době fenoménem vyspělé evropské společnosti a je významným společenským problémem také v České republice. Stáří je ústředním bodem mnoha vědeckých oborů, jejich zástupci se snaží zodpovědět, jak se stárnutí mění v průběhu času, jaké důsledky má přibývání starých lidí pro společnost, pro hospodářství zemí, pro systém sociálního pojištění. Sociologové zajímá život a chování seniorů. Právníci se zabývají legislativou od jejího vzniku, prosazení až ke zkoumání vhodnosti a praktičnosti. Odborníci z řad ekonomů počítají náklady stárnoucí společnosti a navrhují modely budoucího uspořádání.

Demografický vývoj, přesněji nízká porodnost a stále se prodlužující střední délka života mění život společnosti. Zvyšuje se počet obyvatel v poproduktivním věku, díky nízké míře porodnosti klesá počet nově narozených dětí, oproti tomu roste věk dožití. Podle statistických prognóz bude tento trend dále pokračovat a podíl starších osob na celkové populaci se bude stále zvyšovat. (Sak, Kolesárová 2012: 86) Jestliže klesá počet nově narozených a zvyšuje se podíl nejstarších obyvatel, snižuje se zároveň počet ekonomicky aktivní části populace. Slovy Kellera se zhoršuje početní nepoměr mezi ekonomicky aktivními a těmi, kdo jsou v post aktivní fázi života. (Keller 2005: 30) A právě toto je považováno za výrazný problém. Tento demografický vývoj ohrožuje celý důchodový systém a jeho financování. V průběžném důchodovém systému, který máme v České republice, jednoduše řečeno ekonomicky aktivní lidé přispívají na důchody současným důchodcům.

Téma diplomové práce je v době zpracování velmi diskutované odborníky i laickou veřejností. Diskuze o potřebách reformy důchodového systému, o věku odchodu do starobního důchodu zejména s ohledem na finanční zajištění výplat důchodů a finanční udržitelnost systému důchodového pojištění probíhá napříč celým politickým spektrem již řadu let. Důkazem toho jsou různé poradní orgány a komise zřizované průběžně od konce 90. let minulého století. Zmínit můžeme například tzv. Bezděkovy komise, Odbornou komisi pro důchodovou reformu vedenou Martinem Potůčkem až po tu současnou, zřízenou ministryní práce a sociálních věcí Janou Maláčovou, tj. Komise pro spravedlivé důchody a vedenou Danuší Nerudovou.

Důchodový systém je v České republice jen jeden, nabízí občanům více alternativ v odchodu do starobního důchodu a v jeho pobírání. Odchod do starobního důchodu je důležitým milníkem v životě člověka a rozhodnutí o době odchodu do důchodu je individuální záležitostí každého jednotlivce. Životní dráhy a ambice občanů jsou různé, stejně tak životní zkušenosti a postoje mají lidé v předdůchodovém věku různé. Rozhodnutím odejít do důchodu se zabývá a zabývalo mnoho studií v zahraničí i v České republice, výsledkem je, že toto rozhodnutí je determinováno řadou exogenních i endogenních faktorů, a není možné ho konkretizovat pouze na ekonomickou situaci člověka. (Šlapák, Holub, Průša 2017: 9) Jak jsem již uvedla, rozhodnutí o odchodu do důchodu je zcela individuální, každý je při tom ovlivněn něčím jiným, zdravotním stavem, rodinnou situací a dalšími. V empirické části své práce se zaměřím právě na tyto okolnosti, které jsou pro občany zásadní a mají rozhodující vliv na odchod do starobního důchodu. Bude mě zajímat proč někdo chce rád pracovat dále a jiný z různých důvodů hledá možnosti, jak odejít do starobního důchodu, co nejdříve. (Potůček 2018: 50)

2 Cíl práce a metodika

Cílem práce je identifikovat ekonomické a neekonomické faktory a jejich vliv na rozhodování o odchodu do starobního důchodu. Zvláštní zřetel bude věnován tzv. push and pull faktorům, tedy těm, které přispívají k odchodu do starobního (i předčasnému) do starobního důchodu a těm, které naopak potenciální starobní důchodce zadržují na trhu práce.

Cíl bude zahrnován výsledky analýz vývoje počtu žadatelů o předčasný starobní důchod od roku 2005 (ovlivněné reformními kroky tzv. malé důchodové reformy) změn penalizujících sazeb za předčasný odchod do důchodu příp. další. Hlavní výzkumnou částí v empirické části práce bude kvalitativní výzkum, který bude identifikovat motivy seniorů, kteří odchází předčasně, přesně v době nároku na starobní důchod nebo až po tomto termínu, tedy s odkladem jednoho či více let.

V první části práce uvedu teoretické poznatky ze studia dokumentů, o které se práce opírá. Budou zde vymezeny základní pojmy související s danou problematikou – stáří, senioři, systém sociálního zabezpečení, systém důchodového pojištění, důchodový systém a jeho financování, parametry důchodu se zaměřením zejména na starobní důchody, proměny důchodového systému v ČR, demografický vývoj a stárnutí populace.

K naplnění stanovených cílů zvolím metodu analýzy dokumentů, která spočívá v analýze „jakýchkoli dokumentů, které nebyly vytvořeny za účelem našeho výzkumu“ (Disman: 124). Dále použiji sekundární analýzu dat, spočívající v analýze dat, která už byla „někdy někde někým sebrána“. (Disman: 175). Nejprve je nutné shromáždit a prostudovat odbornou literaturu týkající se stáří, sociálního zabezpečení a pojistného, systému financování důchodů, a k tomu platnou právní úpravu České republiky týkající se studované problematiky. Poté analyzovat související data a statistiky zpracované Českou správou sociálního zabezpečení, Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR a Českým statistickým úřadem.

Motivy seniorů k odchodu do důchodu budou zjišťovány pomocí kvalitativního výzkumu. Konkrétně technikou nestandardizovaného rozhovoru. Takovýto rozhovor je

„směřovaný na dané téma a proto se připravuje určitý scénář rozhovoru.“ (Zich: 105) Informace získané od respondentů budou doplněny o náhled odborníka z praxe. Expertní rozhovor bude veden s vedoucí oddělení důchodového pojištění Okresní správy sociálního zabezpečení Teplice spadající pod Pracoviště České správy sociálního zabezpečení Ústí nad Labem.

Empirická část diplomové práce bude tedy sestávat ze dvou částí. U první bude uplatněna technika studia dokumentů a u druhé dotazování. První část bude tvořena na základě studia dokumentů, statistik a ročenek zaměřených na vývoj počtu žadatelů o starobní důchod včetně předčasného.

V druhé části proběhnou nestandardizované rozhovory se seniory. Tato část práce je směřována k zodpovězení níže uvedených výzkumných otázek:

- Jaké faktory hrají roli u seniorů v jejich rozhodování o odchodu do řádného starobního důchodu?
- Jaké faktory ovlivňují seniory při rozhodnutí odejít do předčasného starobního důchodu?
- Jaké faktory ovlivňují seniory k odchodu do starobního důchodu se souběžným setrváním na trhu práce (případně k odloženému odchodu do starobního důchodu)?

Účastníci výzkumu budou zvoleni na základě záměrného kvótního výběru. Cílovou skupinu budou tvořit klienti Okresní správy sociálního zabezpečení Teplice vybrané ze tří kategorií seniorů. První skupinu tvoří občané nacházející se v předdůchodovém věku, pro účely práce ve věku od 60 let, druhou skupinu tvoří klienti pobírající řádný starobní důchod, kteří v souběhu s výplatou starobního důchodu nadále vykonávají výdělečnou činnost. Třetí skupinou jsou lidé pobírající řádný starobní důchod, kteří již nejsou aktivní na trhu práce. Pro rozhovory s respondenty budu mít připraven okruh otázek, které mohou být v průběhu rozhovoru doplněny a rozšířeny. Rozhovor po domluvě proběhne v prostředí vybraném jednotlivými respondenty.

3 Teoretická východiska

Teoretická část práce je věnována základním pojmům souvisejícím s tématem, a to stáří a stárnutí, dále také pohledu společnosti na stáří. Je zde vymezena sociální událost úzce spojená se stářím, kterou je odchod do starobního důchodu. Další kapitoly pojednávají o demografickém vývoji a jeho prognózách, vzhledem k tomu, že věkové složení obyvatelstva a jeho vývoj v časovém horizontu je jedním ze základních faktorů ovlivňující systém důchodů. Kapitola 3 je zaměřena na stáří z pohledu sociálního státu, na sociální zabezpečení. Poslední kapitoly obsahují teoretické poznatky o důchodovém systému v České republice a o parametrech důchodu.

3.1 Stáří a stárnutí

S pojmy stáří a stárnutí úzce souvisí pojem „starý člověk“ a nebo také modernější a současně používanější termín „senior“, jak uvádí spolek Senioři ČR. (Senioři ČR) Pojem senior je všeobecně používaným termínem v odborné literatuře. Při definování toho, kdo je senior, a co tento pojem znamená, je nutné vzít v úvahu biologicko-medicínské a sociologické aspekty. Poté lze říci, že „senior je člověk v završující životní fázi se specifickým postavením ve společnosti.“ (Sak, Kolesárová 2012: 25) Jiné vysvětlení pojmu rovněž spojuje výše zmíněné aspekty. Janečková uvádí, že starý člověk je spojován „se sociálním statutem důchodce, je považován za neaktivního či neproduktivního a předpokládány jsou i zdravotní charakteristiky spojené např. se ztrátou funkčních schopností, multimorbiditou, postupnou ztrátou soběstačnosti.“ (Janečková in Matoušek 2005: 163)

Starý člověk je podle Světové zdravotnické organizace (WHO) člověk nacházející se v životním období, kdy dochází k ubývání fyzických a psychických sil, na rozdíl od osob nacházejících se v předešlých životních fázích. Toto období života, které se může vyznačovat narůstajícími zdravotními problémy se označuje jako stáří. Je nutné zmínit, že uvedené nelze aplikovat na každého seniora, průběh období je zcela individuální. Jinak je na tom člověk na začátku této poslední životní fáze, „kdy je člověk jen starší“ a jiné je to na samém konci života. Z uvedeného důvodu se druhá polovina života nejčastěji člení následovně: (Haškovcová 2010: 20)

Tabulka 1: Členění seniorů dle věku

45 – 59 let	60 – 74 let	75 – 89 let	90 let a výše
střední nebo také zralý věk	vyšší věk, rané stáří	stařecký věk, sénium, vlastní stáří	dlouhověkost

Zdroj: Haškovcová 2010: 20

Haškovcová k uvedenému zdůrazňuje, že každý stárneme od narození a k tomu odlišně než druhý. Prakticky uvádí dvě skupiny - rané stáří představované tak zvanými mladými seniory a skutečné stáří reprezentované osobami ve věku 75 let a výše. (Haškovcová 2010: 20) Individuální rozdíly mezi lidmi se ve stáří prosazují více než v mladších obdobích. „Někteří si zachovávají duševní svěžest i tělesnou zdatnost do vysokého věku, jiní vykazují výrazné známky stárnutí velmi brzy.“ (Langmeier, Krejčířová 2006: 203)

Z pohledu Strategie přípravy na stárnutí společnosti v období 2019 – 2025 zpracované Ministerstvem práce a sociálních věcí v České republice neexistuje univerzální definice seniora. Senioři představují velmi různorodou skupinu osob, kdy heterogenita je dána věkem, zdravotním stavem, vlastní aktivitou, a také životní zkušeností. (MPSV 2018: 2)

V běžném praktickém životě je starým člověkem každý, kdo dovršil důchodového věku. Vzhledem k rozdílům v důchodových systémech různých zemí je tato hranice stanovena zpravidla na 65 let věku. (Haškovcová 2010: 20) Původ této myšlenky, tedy stanovení odchodu do důchodu jako počátku stáří, můžeme nalézt již v 19.století v Německu, kdy bylo zavedeno sociální pojištění. „od tohoto okamžiku bylo stáří definováno ukončením pracovní činnosti a odchodem do důchodu.“ Odchod do důchodu byl postupně stanoven na 65 rok věku a starý byl jednoduše ten, kdo pobíral důchod. (Gruss 2009: 177)

Také Mareš se ztotožňuje s tím, že stáří začíná věkem, kdy se člověk stává penzistou. Přesněji tedy v okamžiku, kdy ztrácí své postavení na trhu práce. Uvádí dále, že „většina průmyslově rozvinutých zemí institucionalizovala hranici stáří věkem odchodu z

trhu práce“. Hranice seniority je v těchto zemích kolem 60 -65 let věku. (Mareš 1998: 322 – 323)

Stáří jako životní etapa člověka je na horní hranici vymezena smrtí. Spodní hranice stáří je rozmazána tím, „že jevy a procesy, které tvoří stáří, do života člověka vstupují postupně“. (Sak, Kolesárová 2012: 14)

Ze společenského pohledu je člověk „starý“, když je za starého považován ostatními členy společnosti. Tak jak se společnost vyvíjí, tak se mění vnímání tohoto. Dříve (např. rok 1800) byl starý člověk již ve 40 letech. „V současných průmyslově rozvinutých zemích je pak zpravidla dolní hranice stáří udávána věkem 65 let. (Langmeier, Krejčířová 2006: 203 – 204)

Z vlastního pohledu se člověk stává sociálně i mentálně starým v momentě změny jeho sociálního statusu, ve chvíli, kdy se z ekonomicky aktivního změní na důchodce. (Rašticová, Bédiová 2018: 15)

Přestože věk identifikuje stáří spíše formálně, je z pohledu empiricko-sociologických výzkumů důležitým znakem, kdy na rozdíl od např. zdravotního stavu a kondice, stavu mysli, životního stylu, je zjistitelný v daném okamžiku a je vyjádřen jednoduše číslicemi. (Sak, Kolesárová 2012: 25)

3.1.1 Pohled společnosti na stáří

Na stáří je většinou nahlíženo negativně, je vnímáno jako úbytek, úpadek, ústup. Z pohledu biologického fenoménu je toto životní období provázeno úbytkem sil a selháváním fyzických i duševních funkcí. Stáří je chápáno jako konec biologického života a blížící se smrt. Z pohledu sociálního dochází ve stáří k rozpadu sociálních sítí seniorů, senioři jsou ohroženi „sociální izolací a rostoucí sociální závislostí na sociálním státu“. Stáří je definováno „jako konec sociálního života a blízkost sociální smrti.“ (Mareš 1998: 322)

O negativním pohledu na stáří hovoří také Haškovcová, spojuje jej s šířením různých polopравd a mýtů. Jedním z takových mýtů je mýtus falešné představy o starých lidech. Většina lidí se domnívá, že staří lidé nárokují pouze ekonomické a materiální zajištění svého bytí. Další mýtus je spojen s definováním počátku stáří – mýtus zjednodušené demografie. „Vyrostl na základě chybného přesvědčení, že se člověk stává starým v den odchodu do důchodu.“ Dle tohoto mýtu odchodem do důchodu končí smysluplná část života. Přitom s prodlužující se střední délkou života může člověk naplno žít i v důchodu a i v pokročilém věku se může radovat z každodenních maličkostí. S uvedeným souvisí i další mýtus – ignorance. Tím jak člověka, který odešel do důchodu „odstříhneme“, přestává pro nás být partnerem, konkurentem, jeho názory nás přestávají zajímat, přehlízíme ho, ignorujeme ho. Zvláštním mýtem, který se ujal v našem prostředí je dle Haškovcové mýtus o chudobě seniorů. Za tímto mýtem zřejmě stojí nízké výše důchodů a také soustavné diskuze o nutnosti důchodové reformy, bez které patrně dojde ke zhroucení celého systému důchodového pojištění. Kromě výše uvedených, uvádí Haškovcová další mýty týkající se zdravotního stavu a biologické stránky stáří – mýtus o ateroskleróze, mýtus o lékařích, mýtus o bezplatném zdravotnictví. (Haškovcová 2010: 42 – 46)

I přes negativní náhledy na stáří je nutné si uvědomit, že „stáří je přirozené období lidského života a každý člověk je povinen se na ně připravit, stejně tak jako společnost musí vytvořit podmínky pro důstojný život seniorů.“ (Haškovcová 2010: 89)

3.1.2 Odchod do důchodu jako událost v životě člověk

Odchod do důchodu je bezpochyby významnou sociální událostí v životě každého člověka. Z pohledu sociologie a psychologie se jedná zejména o změnu životního stylu, která je spojena s narušením dosavadních stereotypů a rovněž s přebytkem volného času. „S odchodem do důchodu se mění vnímání, chování i prožívání, senioři se často musejí vypořádat s chybějící perspektivou a pokusit se smysluplně vyplnit všední dny.“ Psychologové tedy vnímají důchod jako odchod člověka z práce, nebo jako ukončení kariéry. (Rašticová, Bédiová 2018: 15 - 16)

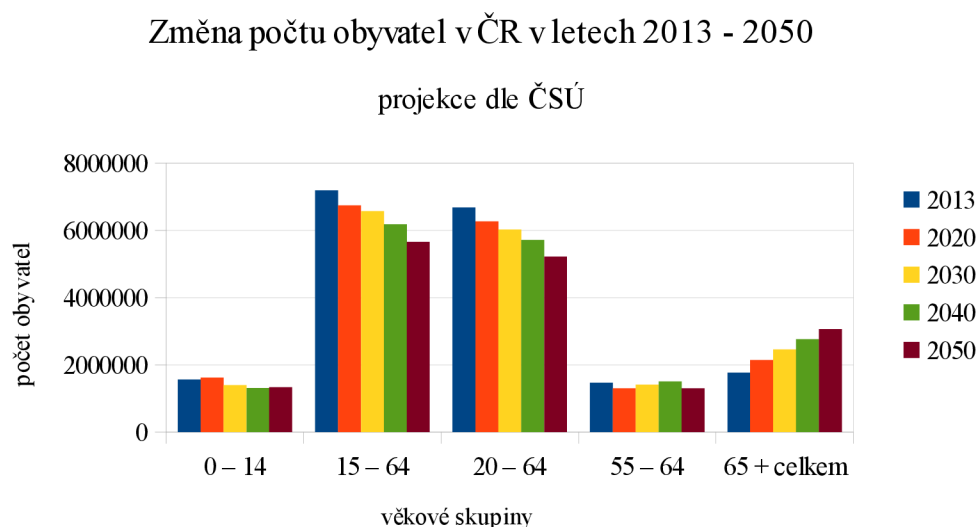
Podle Haškovcové může být odchod do důchodu pro nemalou skupinu lidí traumatizující událostí. Představuje posun od toho, co člověk zná, tam kde je změna dosavadních způsobů a zvyklostí nezbytná, a k tomu nejasná. (Haškovcová 2010: 81)

Z ekonomického pohledu je odchod do důchodu obecně definován jako odchod z pracovního trhu, kdy člověk začíná pobírat dávku důchodového pojištění, zpravidla starobní důchod. Dříve byl odchod do důchodu vnímán pouze jako jednorázový okamžik ukončení ekonomické aktivity. Postupem času je však vnímán jako proces, který začíná plánováním důchodu a končí ve chvíli, kdy se člověk trvale stáhne z pracovního trhu, ukončí ekonomickou aktivitu a adaptuje se na život v důchodu. (Šlapák, Holub, Průša 2017: 11)

3.2 Demografický vývoj společnosti

Společným znakem demografického vývoje vyspělých evropských států včetně České republiky je stárnutí populace. (MPSV 2015: 8) Stárnutí populace, označované také jako demografické stárnutí, se stalo výrazným společenským jevem, jehož příčiny spočívají především v poklesu míry porodnosti a úmrtnosti a v prodlužování naděje dožití, kdy se lidé dožívají vyššího věku. (Svobodová 2010: 186) Růst podílu seniorů je doprovázen poklesem podílu ekonomicky aktivních občanů, obyvatel v produktivním věku, jak lze vidět v následujícím grafu 1, kde je zpracována projekce změn počtu obyvatel dle Českého statistického úřadu do rok 2050.

Graf 1:

Zdroj: MPSV 2015:8 (vlastní zpracování)

3.2.1 Prognózy demografického vývoje

Podle prognóz Českého statistického úřadu se v následujících desetiletích bude podstatně měnit věková struktura české populace. Vývoj populace bude nadále determinován nepravidelnostmi věkového složení pocházejícího z minulých období, což jsou vlny vysoké a nízké porodnosti. Nadále se budou posouvat početně silné populační ročníky do důchodového věku. Právě toto spolu s očekávaným zlepšováním úmrtnosti a úrovní plodnosti pod hranici prosté reprodukce způsobí radikální změnu věkové struktury obyvatelstva České republiky k rychlému a výraznému stárnutí. Největší změny proběhnou v kategorii seniorů, dle demografů se zastoupení osob ve skupině 65 plus téměř zdvojnásobí z jedné šestiny na jednu třetinu, jak je patrné v uvedené tabulce č. 2. Se zvyšujícím se podílem seniorů na celkové populaci se dá očekávat pokles nejmladších osob a také osob v ekonomicky aktivním věku. (MPSV: 8)

Podle dat Českého statistického úřadu zveřejněných v listopadu 2018 „bude mít Česká republika 10,527 milionu obyvatel a téměř 30 % z nich budou senioři ve věku 65 a více let. Průměrný věk se zvýší ze současných 42,2 na 47,4 roku. Počet zemřelých bude pravidelně převyšovat počet živě narozených dětí a poměr osob v ekonomicky aktivním věku a v kategoriích 0–19 a 65 a více let bude takřka vyrovnaný.“ (ČSÚ 2018) Následující

roky budou stále ve znamení stárnutí populace. Počet obyvatel ve věku 65 a více let by se měl nadále zvyšovat, vrcholu by mělo být dosaženo na konci 50. let na úrovni 3,2 milionu. Podíl seniorů v populaci by měl vzrůst z 19% na 30%.

Rozdílný je podíl mužů a žen v kategorii seniorů. Podíl žen je oproti mužům vyšší, jak je uvedeno v následující tabulce.

Tabulka 2: Podíl žen a mužů v populaci ve věkové skupině 60 a více let v období 2014 až 2018

Rok	Ženy	Podíl v %	Muži	Podíl v %	Celkem
2014	1 481 700	27,6	1 126 061	21,8	2 607 761
2015	1 504 590	28,0	1 149 180	22,2	2 653 770
2016	1 528 735	28,4	1 172 142	22,5	2 700 877
2017	1 547 469	28,7	1 191 282	22,8	2 738 751
2018	1 560 532	28,9	1 205 045	23,0	2 765 577

Zdroj: ČSÚ 2019

Ženy mají dlouhodobě vyšší naději dožití než je u mužů. Naděje dožití nebo také střední délka života není jediným ukazatelem. Výše zmíněná prognóza Českého statistického úřadu z roku 2018 počítá s růstem naděje dožití při narození do konce století o 11,6 roku u mužů a 9,4 roku u žen. (ČSÚ 2018) (v tabulce č. 3 uvedeny údaje za rok 2016).

Spolu s růstem počtu starších osob je rovněž důležitým ukazatelem délka dožití ve zdraví, tzn. v jakém zdravotním stavu prožívají lidé svůj prodlužující se věk. A právě naděje na dožití ve zdraví je oproti střední délce života mnohem nižší – viz tabulka 3.

Tabulka 3: Naděje dožití u mužů a žen v roce 2016

Dle pohlaví	Naděje dožití (v letech)	Naděje dožití ve zdraví (v letech)	Rozdíl (v letech)
Muži	76,1	62,7	13,4
Ženy	82,1	64	18,1

Zdroj: MPSV 2018: 6

Naděje dožití ve zdraví je významným faktorem kvality života, která s růstem počtu starších osob nabývá stále většího významu. (MPSV 2018: 6) Z uvedených dat vyplývá nutnost podpory zdravého životního stylu, prevenci nemocí, aby roky poslední fáze života, života v důchodu byly léty s vysokou kvalitou života. (MPSV 2015: 8)

3.2.2 Příčiny proměn demografické struktury obyvatelstva

Jak bylo uvedeno již v předcházející kapitole příčinou změn demografické struktury obyvatelstva České republiky, ale i ostatních evropských států jsou dva proti sobě působící procesy, a to pokles porodnosti a nárůst věku dožití. (Sak, Kolesárová 2012: 89)

Příčiny poklesu porodnosti

Různé statistické výzkumy prokazují pokles porodnosti jako dlouhodobý proces, který je spojen s posledními generacemi. Příčiny tohoto poklesu lze shrnout na ekonomické, sociální a biologické. Plošné užívání hormonální antikoncepce a v důsledku toho kontrovaná reprodukce žen, je od devadesátých let jednou z příčin poklesu porodnosti. Mezi v současné době spíše okrajové příčiny, demografové zahrnují nové možnosti realizace mladých lidí jako je podnikání a cestování spojené se vzdáváním. Do skupiny ekonomických příčin lze zařadit problémy s finančním zajištěním bydlení. Mladí lidé se často pro dosažení vlastního bydlení musí zadlužit na mnoho let, což vyvolává existenční nejistotu a může to negativně ovlivnit rozhodování o tom, zda založení rodiny neodložit na pozdější dobu, případně zda se dítěte a založení rodiny vzdát. Spolu s ekonomickými faktory působí sociokulturní faktory, jako je hodnotový systém a životní styl. V současných generacích dochází k posunu hodnotového systému, například se zvyšuje hodnota majetku oproti sociálním hodnotám, které se snižují. Výrazně se mění rovněž pozice dítěte v hodnotovém systému. Rozhodování je ovlivněno majetkovými poměry. Některé mladé páry, mladé ženy se nechtějí vzdát svého životního stylu, obávají se poklesu životní úrovně. Jiní by měli problémy s pokrytím nákladů, které jsou s narozením a životem dítěte spojené. (Sak, Kolesárová 2012: 89 – 91)

Příčiny nárůstu věku dožití

Naděje věku dožití nebo-li střední délka života je významným demografickým ukazatelem, který udává průměrný počet let, který má před sebou jedinec v určitém věku,

nejčastěji tedy, kolika roků se dožije osoba právě narozená. (ČSÚ 2020) „Od počátku 20. století se střední délka života prodloužila zhruba o třicet let.“ (Sak, Kolesárová 2012: 91) Faktorů, které ovlivňují délku života je mnoho a je velmi obtížné určit jejich přesný podíl. Délka života je determinována geneticky, pohlavím (ženy se dožívají vyššího věku), stavbou těla. Dalšími determinanty jsou prostředí, ve kterém člověk žije a jeho životní styl (stravování – zdravá vyvážená strava, fyzická aktivita). Délku života rovněž prodlužuje i rodinný stav (manželství prodlužuje mužům život). Obecně střední délku života ovlivňují ekonomická úroveň země (souvisejícím ukazatelem je HDP země), úroveň zdravotní péče v zemi (10 – 25 %), vzdělanostní úroveň obyvatel země. (Sak, Kolesárová 2012: 91 - 93)

Demografické trendy se promítají do úprav důchodového systému s účelem snahy o zachování udržitelnosti důchodového systému. (MPSV 2019: 6)

„Stávající demografický vývoj způsobuje již dnes obrovské problémy. Jedná se například o budoucnost pojišťovacích systémů, zdravotního pojištění, penze nebo sociálního pojištění. Rovněž je ohrožena konkurenceschopnost našeho hospodářství, které se potýká s nedostatkem mladých lidí, a přitom si bude muset zachovat svůj pokrokový potenciál i přesto, že skupina výdělečně činných lidí ve společnosti neustále stárne“ (Gruss 2009: 7)

3.3 Stáří z pohledu sociálního státu

Pojem sociální stát patří podle předního českého odborníka Miloše Večeři ke stěžejním pojmům sociálně právních teorií, stejně tak problematiky sociální politiky a sociálního zabezpečení. (Večeřa 1996: 25)

Welfare state, v českém jazyce často označovaný jako sociální stát, má v období stáří nezastupitelnou sociálně ochrannou funkci. Dle Martina Potůčka každý občan sociálního státu z tohoto titulu dostává v různých životních situacích, tedy i ve stáří, uznané minimum podpory a pomoci. (Potůček 2019)

3.3.1 Sociální stát

Welfare state má v českém jazyce mnoho více či méně používaných ekvivalentů, např. „stát blahobytu“, „stát sociálního zabezpečení“, „asistenční stát“. V odborné literatuře se autoři často přiklání k pojmu *sociální stát*. (Večeřa 1996: 25) K tomuto označení se však nepřiklání Martin Potůček, podle kterého tento překlad není dostatečně specifický. „Sám dávám přednost delšímu, ale přesnějšímu překladu *stát veřejných sociálních služeb*.“ (Potůček 1995: 36)

Přesně vymezit definici sociálního státu je dle Večeři velmi obtížné. Stát, označující se jako sociální, má mnoho podob. Nachází se v různých ekonomických, politických a sociálních podmínkách. Chápání sociálního státu a jeho následné vymezení je rovněž ovlivněno názory a smýšlením jednotlivých autorů. Jiné vymezení sociálního státu poskytne konzervativec, jinak definuje sociální stát autor představující liberalismus. (Večeřa 1996: 25 – 26)

Činnosti v rámci sociálního státu se zaměřují zejména na zajištění jistoty, bezpečí a blahobytu, určitého standardu veřejných sociálních služeb, sociální nezávislosti jedinců na trhu práce, snížení sociální nerovnosti a zvýšení sociální spravedlnosti. (Večeřa 1996: 28 – 29)

Martin Potůček ve svém Desateru sociálního státu uvádí, že sociální stát má nezastupitelnou roli v posilování produktivních sil ekonomiky. Moderní sociální stát podle něj nemůže fungovat, aniž by docházelo k přerozdělování prostřednictvím systému daní a veřejných rozpočtů. (Potůček 2019)

Z ekonomického pohledu je základem sociálního státu soukromé vlastnictví omezené tak, aby nedocházelo k výrazným nerovnostem mezi podnikajícími a pracujícími, mezi zaměstnavateli a zaměstnanci. Snaha o dosažení soukromého zisku by neměla ohrozit existenci ostatních osob. Podle Kellera tržně orientované společnosti potřebují sociální stát jako „určitou politickou a právní korekturu čistě ekonomických mechanismů. Sociální stát doplňuje princip dravé konkurence o princip sociální ochrany těch, kdo z nejrůznějších důvodů v takové konkurenci neuspějí.“ (Keller 2005: 12, 14)

3.3.2 Systém sociálního zabezpečení

„Sociálním státem poskytovaná sociální ochrana se týká nejširší oblasti aktivit sociálního státu, kterou je sociální zabezpečení.“ (Večeřa 1996: 86)

Tak jak dochází k rozvoji společnosti, dochází ke změně podmínek k životu člověka. Mění se způsob práce a její podmínky. Každá taková změna může přinést pro člověka sociální rizika, někdy též označována jako sociální události. V průběhu života člověka ohrožují nová a nová rizika, jejímž důsledkům je obtížné, někdy nemožné čelit samostatně. S ohledem na toto se stále více prosazuje společenské odstraňování. Stát se prostřednictvím svých institucí snaží takovým událostem předcházet, v případě, že nastanou zmírňovat jejich dopady a odstraňovat je. Mezi základní sociální rizika řadíme například nemoc, těhotenství a mateřství, invaliditu, stáří. (Krebs 2007: 161)

V odborné literatuře nalezneme více definic sociálního zabezpečení. Sociální zabezpečení je součástí sociální politiky státu. Dle Vojtěcha Krebse je v současné době nejrozšířenější chápání sociálního zabezpečení jako „souhrnné označení pro všechny sociální instituce poskytující občanům radu, ochranu, materiální a peněžní plnění, služby a azyly k uspokojení jejich sociálních potřeb“. (Krebs 2007: 162- 63)

Systém sociálního zabezpečení v České republice je tvořen třemi na sebe navazujícími dílčími systémy – sociální pojištění, státní sociální podpora a sociální pomoc. (Krebs 2007: 163) Základem těchto systémů, zvaných pilířů, jsou rozdílné typy sociálních situací, které řeší. (Arnoldová 2012: 9)

Podstatou sociálního pojištění je řešení sociálních situací, na které se občané mohou předem připravit tzv. pojistit a to tím, že odloží část své spotřeby na krytí budoucích krátkodobých či dlouhodobých sociálních situací. Odkladem části své spotřeby se chrání před negativním dopadem sociálních událostí. Platby pojistného umožní zabezpečení v situacích, které by si ze svých příjmů zajistit nemohli. „Sociální pojištění je občanova jistota, stát k ní vytváří právní rámec a stanoví základní podmínky a limity“ (Arnoldová 2012: 9-10)

Do systému sociálního pojištění je zahrnuto důchodové pojištění upravené v zákoně č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů, nemocenské pojištění, legislativně upraveno zákonem č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů a dále penzijní připojištění, upravené v zákoně č. 42/1994 Sb., o penzijním připojištění se stáním příspěvkem, ve znění pozdějších předpisů. (Krebs 2007: 164)

Nemocenské pojištění řeší sociální situace vycházející z krátkodobé ztráty pracovní schopnosti z důvodu dočasné pracovní neschopnosti, nařízené karantény, těhotenství a mateřství, ošetřování člena rodiny, péče otce o dítě po jeho narození. Oproti tomu důchodové pojištění řeší dlouhodobé sociální události – stáří, invalidita, ztráta živitele (partnera, rodiče). (Arnoldová 2012: 9-10; z. č. 187/2006 Sb.).

Druhý pilíř – státní sociální podpora je zaměřen na řešení sociálních situací týkajících se dětí a rodin – narození dítěte, péče o dítě po narození a jeho výchova po dobu přípravy na jeho budoucí povolání. Státní sociální podpora je upravena zákonem č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů a jsou v něm upraveny podmínky pro výplatu dávek státní sociální podpory, které jsou rozděleny do dvou základních skupin a to nezávislých na příjmu rodiny a závislých na příjmu rodin, pro které je hlavním ukazatelem životní minimum. (Arnoldová 2012: 10-11). Dávky státní sociální podpory jsou financovány ze státního rozpočtu a jsou výrazem celospolečenské solidarity. (Krebs 2007: 165)

Sociální pomoc je pomyslným třetím pilířem v systému sociálního zabezpečení. Stěžejním právním předpisem je zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů a dále zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů. V rámci tohoto systému jsou řešeny situace sociální a hmotné nouze. Takové situace, kdy již není možné počítat s tím, že si je občan sám nebo za pomoci své rodiny dokáže vyřešit. Pomoc státu je poskytována prostřednictvím sociálních služeb, dávek sociální pomoci a sociálně právní ochrany (Krebs 2007: 165) Finanční krytí tohoto systému je zajištěno státním rozpočtem a také z rozpočtu obcí, dobrovolných organizací a dotací. (Arnoldová 2012: 11)

3.3.3 Institucionální zabezpečení v oblasti stáří

Vláda České republiky má pro oblast seniorů a stárnutí populace vytvořen stálý poradní orgán, kterým je Rada vlády pro seniory a stárnutí populace (dále jen Rada). Rada byla zřízena dne 22. 3. 2006 vládním usnesením č. 288. Rada se schází minimálně třikrát ročně, informace o zasedáních a činnostech jsou k dispozici na webových stránkách Ministerstva práce a sociálních věcí. Rada pracuje na nejvyšší úrovni státní správy a jejím základním cílem je řešit problematiku seniorů a problematiku spojenou se stárnutím populace. Zaměřuje se na podporu celoživotní přípravy na zdravý, aktivní a důstojný život lidí ve vyšším věku a aktivní zapojení seniorů do života společnosti. (MPSV 2015: 10) Dle potřeby Rada zřizuje dočasné nebo trvalé pracovní skupiny, které se zabývají dílčími otázkami z oblasti působnosti Rady, zejména pak připravují podklady pro jednotlivá zasedání. (MPSV, 2020)

V rámci národních programů a národních akčních plánů se realizuje politika přípravy na stárnutí. Národním koordinátorem politiky přípravy na stárnutí je Ministerstvo práce a sociálních věcí. K provádění politiky jsou příslušní aktéři na krajské a regionální úrovni v součinnosti se zástupci neziskového sektoru, akademického a výzkumného prostoru a dalších zainteresovaných aktérů. Za naplňování jednotlivých specifických cílů jsou zodpovědní gestoři, kterými jsou ministerstva a orgány státní správy. (MPSV 2015: 14)

3.3.3.1 Strategické dokumenty zabezpečení ve stáří v souvislostech

Jak je uvedeno v předcházející kapitole prostřednictvím národních programů a akčních plánů je realizována politika přípravy na stárnutí.

Národní akční plány jsou připravovány vždy na pětileté období. Výchozím dokumentem na základě kterého byl zpracován první národní program na stárnutí, byl Madridský mezinárodní akční plán pro problematiku stárnutí schválený Organizací spojených národů v roce 2002. Národní program přípravy na stárnutí na období 2003 – 2007 měl reagovat na demografický vývoj. Kladl si za cíl podporovat rozvoj společnosti pro všechny věkové skupiny obyvatel, překonat a změnit postoje ke stárnutí a stáří, zlepšit

postavení starších osob v české společnosti. Nápomocni ke splnění uvedených cílů měli být jednotlivé kraje a obce. (MPSV 2015: 10)

Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012 byl nazván Kvalita života ve stáří a vycházel z předpokladu, že ke zvýšení kvality života ve stáří a k úspěšnému řešení výzev spojených s demografickým stárnutím je nezbytné zaměřit se na: aktivní stárnutí, prostředí a komunitu vstřícnou ke stáří, zlepšení zdraví seniorů a zdravotní péče seniorům, podpora rodiny a pečovatelů, ochrana lidských práv. (MPSV 2008: 21)

Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 – 2017 se zaměřuje na různé oblasti problematiky přípravy na stárnutí, a podobně jako předcházející národní program má stanoveny prioritní oblasti, v souladu s kterými jsou plněny cíle a opatření: realizace politiky přípravy na stárnutí v ČR, zajištění a ochrana lidských práv seniorů, celoživotní vzdělávání, zaměstnávání starších pracovníků ve vazbě na systém důchodového pojištění, dobrovolnictví a spolupráce mezi generacemi, kvalitní prostředí pro život seniorů, zdravé stárnutí, péče o méně soběstačné seniory. Tento v pořadí třetí plán (program) zdůrazňuje, aby byla zabezpečena návaznost mezi opatřeními vznikajícími na úrovni státu a na úrovni regionů. (MPSV 2015: 14)

Na Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017 navazuje Strategie přípravy na stárnutí společnosti 2019 -2025. Větší část dokumentu obsahuje socioekonomickou a demografickou analýzu, tedy shrnující statistická data. Samotný strategický rámec je vyjádřen v Desateru přípravy na stárnutí společnosti. Účelem tohoto dokumentu je definovat přístup k přípravě společnosti na stárnutí a demografické změny ve společnosti. Ve svých opatřeních by měl reagovat na problémy týkající se seniorů, „ale také formulovat opatření příprav na stárnutí společnosti jako celku a zahrnovat tak obyvatele všech věkových kategorií.“ A stejně jako předchozí programy a plány je pro naplňování opatření klíčová spolupráce státu a dalších aktérů – samosprávy, neziskových organizací, zaměstnavatelů, akademické sféry, médií. (MPSV 2018: 3 – 4)

3.4 Důchodový systém v České republice

Důchodové pojištění je významnou složkou systému sociálního zabezpečení, protože se svým způsobem dotýká každého občana. Jednotlivé dávky důchodového pojištění pobírá zhruba 2,88 milionů občanů (v roce 2020). Platby pojistného na důchodové pojištění se týkají všech ekonomicky aktivních občanů. Podle výše pojistného se potom odvíjí výše důchodových dávek, které mají vliv na příjmy a celkovou životní úroveň rodiny i jednotlivců. Kromě občanů se na pojistném podílí také zaměstnavatelé. (Arnoldová 2012: 81)

3.4.1 Stručný vývoj důchodového systému

Důchodový systém tak, jak jej známe v dnešní podobě se vyvíjí již od roku 1990. Od té doby probíhá reforma důchodového zabezpečení (později pojištění). Cílem reformy bylo „vytvoření moderního systému penzijního pojištění, jehož financování by se oddělilo od státního rozpočtu, jehož dávkový systém by byl schopný pružně reagovat na demografický a hospodářský vývoj a který by zohledňoval probíhající ekonomickou transformaci.“ (Krebs 2007: 205)

Nový způsob financování důchodového a nemocenského pojištění, jeho oddělení od státního rozpočtu a změna na soustavu samostatných pojišťovacích ústavů, které měly být financovány z příspěvků zaměstnavatelů, zaměstnanců a samostatně podnikajících osob, popřípadě státu, byl jedním z hlavních úkolů tehdejší vlády. (Rudolfová 2014: 3)

Cíl oddělení soustavy financování sociálního pojištění od státního rozpočtu však nebyl zcela naplněn. Vznikl důchodový účet, který měl být pro nově uvažovanou veřejnoprávní sociální pojišťovnu. Sociální pojišťovna, ale do dnešní doby nebyla ustanovena a důchodový účet zůstává součástí státního rozpočtu. (Potůček 2018: 43)

V průběhu procesu transformace důchodového systému bylo přijato několik hlavních právních předpisů, které jsou po řadách novelizací stále účinné. Prvním z nich byl zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a státní politiku zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů, kterým se zavedlo pojistné na důchodové pojištění jako zvláštní platba mimo systém daní. Další právní normou byl v roce 1994 přijatý

zákon č. 42/1994 Sb. o penzijním připojištění se státním příspěvkem, ve znění pozdějších předpisů, který zavedl systém penzijního připojištění. (Rudolfová 2014: 5)

Postupně přijímané dílčí reformní kroky, byly završeny přijetím zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů, (dále jen „zákon o důchodovém pojištění“) který nabyl účinnosti dnem 1. ledna 1996. Přijetím klíčového zákona o důchodovém pojištění reformy neskončily a nadále docházelo a „stále dochází k přijímání řady dalších reformních opatření s cílem reagovat na měnící se skutečnosti (ekonomické, demografické, sociální) a zabezpečovat stabilitu a dlouhodobou finanční udržitelnost a zároveň sociální adekvátnost důchodů. (MPSV 2019: 9)

3.4.2 Financování důchodového systému

Transformací systému, která probíhala od roku 1990, byl vytvořen důchodový systém založený na dvou pilířích, v letech 2013 až 2015 na třech pilířích. Prvním je základní, povinný, veřejný, průběžně financovaný. Třetí pilíř tvoří dobrovolné doplňkové penzijní spoření se státním příspěvkem. Druhým pilířem bylo dobrovolné důchodového spoření. (Potůček 2018: 106)

V rámci základního povinného důchodového pojištění je uplatňován systém průběžného financování, tzv. „pay as you go“ (PAYGO). Obsahuje prvky mezigenerační solidarity a příslib budoucí péče. Lidé, kteří jsou nyní výdělečně činní odvádí povinné platby na sociální pojištění, z těchto prostředků jsou pak vypláceny dávky současným důchodcům. (Krebs 2007: 183)

Podstatou druhého pilíře bylo odklání části příspěvků na důchodové pojištění, které byly původně určeny do prvního pilíře, do soukromých penzijních společností. Tento systém nebyl úspěšný a k 31. 12. 2015 byla jeho činnost ukončena. (Potůček 2018: 110 - 113)

Dobrovolné penzijní připojištění se státním příspěvkem obsahuje individuální spoření a je založeno na kapitálovém systému financování. (Arnoldová 2012: 83)

Stát je garantem systému důchodového pojištění po stránce ekonomické, tak i po stránce právní. Důchodové pojištění je spravováno Českou správou sociálního zabezpečení. „Příjmy a výdaje systému jsou součástí státního rozpočtu, v němž byl zaveden zvláštní účet důchodového pojištění, který byl v roce 2008 transformován na Zvláštní účet rezervy pro důchodovou reformu.“ (Arnoldová 2012: 83)

3.4.3 Legislativní úprava důchodového systému

Legislativně je důchodové pojištění upraveno zákonem č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů, který nabyl účinnosti dne 1. 1. 1996. Od data účinnosti byl předpis vícekrát novelizován. V rámci změn docházelo zpravidla k úpravě jednotlivých parametrů (parametrické změny) tak, „aby byla zabezpečena finanční udržitelnost důchodového systému při zachování adekvátní úrovně dávek.“ (MPSV – Důchodové pojištění) Dílčí změny jsou jednodušší a rychleji realizovatelné než ty větší označované jako zásadní reformy. Jak je uvedeno výše, dílčích parametrických změn proběhlo v důchodovém systému mnoho. Zákon o důchodovém pojištění je jedním z nejčastěji se měnících zákonů.¹ (Potůček 2018: 150 – 152)

Cílem jednotlivých reformních kroků je reagovat na sociální, ekonomický a demografický vývoj ve státě a zabezpečovat tak stabilitu a dlouhodobou udržitelnost systému. K významným parametrickým změnám došlo od ledna 2010 v souvislosti s přijetím zákona č. 306/2008 Sb., kterým se mění zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony. V rámci zákona došlo mimo jiné k úpravě důchodového věku a potřebné doby pojištění pro nárok na důchod a ke změně konceptu invalidních důchodů. (ČSÚ 2015) K další významné změně zákona o důchodovém pojištění došlo přijetím zákona č. 220/2011 Sb., s účinností od 30. 9. 2011, který reagoval na nálezy Ústavního soudu ohledně způsobu stanovení

¹ Právní úprava důchodového pojištění je jednotná pro všechny skupiny pojištěnců, tj. zaměstnance v pracovním poměru, osoby ve služebním poměru, osoby samostatně výdělečně činné, členové družstva a další skupiny taxativně uvedené v zákoně o důchodovém pojištění. Výjimku tvoří, z důvodu administrativně organizačního a finančního hlediska, příslušníci ozbrojených složek státu. V tomto případě jsou k rozhodování ve věcech důchodového pojištění příslušné orgány sociálního zabezpečení Ministerstva vnitra ČR, Ministerstva spravedlnosti ČR, Ministerstva obrany ČR. (MPSV – Důchodové pojištění)

výpočtového základu pro výpočet procentní výměry důchodu a výše tzv. redukčních hranic. (ČSÚ 2015)

Se zákonem o důchodovém pojištění úzce souvisí zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů, který kromě jiného upravuje působnost České správy sociálního zabezpečení a okresních správ sociálního zabezpečení, řízení ve věcech důchodového pojištění a důchodového zabezpečení. (ÚZ 2020: 321) Další související právní normou je zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů, který upravuje pojistné na sociální zabezpečení zahrnující pojistné na důchodové a nemocenské pojištění, a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti. (ÚZ 2020: 5)

V souvislosti s legislativní úpravou důchodového systému v České republice je nutné zmínit zákon č. 42/1994 Sb, o penzijním připojištění se státním příspěvkem a o změnách některých zákonů souvisejících s jeho zavedením, ve znění pozdějších předpisů a zákon č. 427/2011 Sb., o doplňkovém penzijním spoření, ve znění pozdějších předpisů.

3.4.4 Proměny ve vztahu změny důchodového systému v ČR

O potřebnosti reformních kroků v důchodovém systému jsou přesvědčeni podle Martina Potůčka téměř všichni, jak občané, tak politici a odborná veřejnost. Podle výzkumu veřejného mínění v roce 2008 a opakovaně v roce 2016 se pro nutnou změnu důchodového systému vyjádřilo 72 % (r. 2008) a 71 % (r. 2016) obyvatel české společnosti. Problémem společnosti však je, jak systém změnit. (Potůček 2018: 150)

Na politické scéně probíhají diskuze o nutnosti změnit důchodový systém více než dvacet roků. Od konce 90. let 20. století jsou zřizovány různé komise a expertní týmy jako poradní orgány vlády² zastoupené odborníky a v některých případech i zástupci politických stran. Návrhy obsažené v závěrečných zprávách a výstupech jednotlivých komisí, však začaly být částečně přijímány až od roku 2011. (Potůček 2018: 127)

² Přehled komisí a expertních týmů pro důchodovou reformu viz příloha A

„Malá důchodová reforma“

„Rok 2011 byl ve znamení tzv. Malé důchodové reformy, která byla odstartována nutností úprav redukčních hranic a sazeb v důchodovém systému, které vyplynuly z rozhodnutí Ústavního soudu“ Další klíčovou změnou, která je spojena s malou důchodovou reformou je prodlužování věku odchodu do důchodu, kdy není stanovena horní hranice.³ (Rudolfová 2014: 14) Dále s účinností od 1. ledna 2012 snížila výše předčasného starobního důchodu tím, že zvýšila penalizaci za dřívější odchod do starobního důchodu.

„Velká důchodová reforma“

V roce 2013 vstoupila v platnost „kontroverzní“ důchodová reforma, označovaná jako velká důchodová reforma. Kontroverzní proto, protože po letech odborných diskuzí, zpracování různých analýz a hodnocení, byly přijaty změny důchodového systému, s kterými nesouhlasila veřejnost, odborníci a souhlas s nimi nevyjádřila ani celá politická scéna.⁴ Stěžejním bodem zmiňované velké důchodové reformy bylo zavedení druhého důchodového pilíře, jehož principem bylo dobrovolné důchodové spoření, tedy odkládání části (3 %) příspěvku na sociální pojištění a 2 % ze své hrubé mzdy penzijní společnosti dle vlastního výběru. Vstup do II. pilíře byl dobrovolný, což dle Martina Potůčka, který byl rovněž jedním z kritiků, bylo problematickou částí. „... povinnost účasti byla jednou z nutných, byť zdaleka nikoli postačujících, podmínek jeho fungování.“(Potůček 2018: 110 – 112) II. pilíř byl ukončen k 31.12.2015.⁵

Odborná komise pro důchodovou reformu

V období od května 2014 až do listopadu 2017 působila Odborná komise pro důchodovou reformu v čele s Martinem Potůčkem⁶, která byla ustanovena na základě

³ Změnami v dalších letech došlo k úpravě a k zastropování horní hranice věku odchodu do důchodu (ve věku 65 let)

⁴ Zákon byl přijat většinou jednoho poslance. Reforma následně nebyla podepsána prezidentem Václavem Klausem pro chybějící konsenzus odborníků. Politiků a veřejnosti. Nejsilnější opoziční strana tehdy prohlašovala, že v případě vítězství v dalších volbách bude požadovat její zrušení. (Rudolfová 2014: 13) S přijatou podobou reformy nesouhlasili ani někteří členové Národní ekonomické rady vlády (NERV). (Potůček 2018: 112)

⁵ Za 2 roky existence se přihlásilo pouze cca 84 tisíc lidí, původní odhady „podporujících“ politických stran byly nejméně půl milionu občanů (Potůček 2018: 112)

⁶ Posláním Odborné komise pro důchodovou reformu bylo „provést zhodnocení stavu českého důchodového systému v interdisciplinárním pohledu a připravit široce sdílený návrh pokračování důchodové reformy v ČR tak, aby byl zabezpečen důstojný příjem důchodců a zajištěno dlouhodobě stabilní uspořádání a finanční udržitelnost důchodového systému ve výhledu budoucích desetiletí“. Výsledkem diskuzí a jednání komise měla být doporučení pro změny důchodového systému, které by

Koaliční smlouvy (mezi ČSSD, ANO a KDU-ČSL) a Programového prohlášení vlády. Do Komise byli delegováni zástupci politických stran, zástupci tripartity a odborníci z oborů demografie, ekonomie, sociologie. Z deseti návrhů na úpravu důchodového systému bylo 8 promítnuto do přijatých zákonů. Návrhy změn se týkaly všech tří pilířů důchodového systému. Jako první byl realizovaný návrh na způsob ukončení systému důchodového spoření (II. pilíř). Návrhy týkající se základního důchodového pojištění (I. pilíř) byly:

- návrh revizního systému nastavení hranice důchodového věku
- stanovení minimální valorizace procentní výměry důchodů podle indexu spotřebitelských cen (životních nákladů) domácností ...
- stanovení minimální valorizace průměrného starobního důchodu ... (Potůček 2017: 19 - 21)

Komise pro spravedlivé důchody

Poslední komise, která byla ustavena v lednu 2019 a dosud vykonává činnost je Komise pro spravedlivé důchody zřízena ministryní práce a sociálních věcí Janou Maláčovou a vedena ekonomkou a rektorkou Mendelovy univerzity Danuší Nerudovou.

3.4.4.1 Komise pro spravedlivé důchody a její výstupy

Jak je uvedeno výše, Komise byla ustavena v roce 2019, po dvou letech práce byl představen návrh důchodové reformy, v květnu 2021 byl ministryní práce a sociálních věcí tento návrh předložen vládě. Vzhledem k vyhlášenému termínu voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR 8. a 9. října 2021, však odborníci a politici nepředpokládají, že by návrhy Komise měly být přijaty a schváleny. Stejně jako v minulosti, zde chybí politický a celospolečenský konsensus.⁷

mimo jiné zajistily důstojné důchody a principy nastavení věku pro odchod do důchodu. (Potůček 2017: 19)

⁷ Některá vyjádření k reformě např.

Martin Potůček, prof., Centrum pro sociální a ekonomické strategie, FSV UK: „(...) novela nemá v současné podobě šanci projít schvalovacím řízením, neboť k ní MPSV nezískalo souhlas koaličního partnera hnutí ANO, konstatoval Martin Potůček“ (Židek 2021)

Alena Schillerová, ministryně financí: „Souhlasím s tím, že důchodovou reformu tahle země potřebuje. Přiznejme si ale, že za 30 let ji nikdo nebyl schopn připravit. A nyní už určitě není pravděpodobné, že by se to podařilo do konce volebního období. Reforma se nutně musí dojednat napříč politickým spektrem. Aby se nestalo, že příští volby vyhraje někdo, kdo ji obratem zase zruší.“ (Svoboda 2021)

Petr Brabec, expert na důchodové systémy, Národohospodářská fakulta VŠE: „Nejedná se jen o politický konsensus, ale zejména o veřejný, celospolečenský konsensus u reformy penzí. Ale jeho docílení bude značně složité.“ (Židek 2021)

Dle Komise by měl být penzijní systém spravedlivější, srozumitelnější a udržitelnější.

Reforma obsahuje tyto základní návrhy:

- rozdělení veřejného systému na 2 pilíře - nultý a první
- základní důchod pro každého důchodce 10 tisíc Kč měsíčně z nultého pilíře
- výchovné za péči o děti
- snížený důchodový věk pro náročné profese
- zkrácení potřebné doby pojištění
- zavedení vícezdrojového systému financování
- nižší daně pro pracující důchodce
- důchodová kalkulačka pro každého občana (MPSV 2021, Žídek 2021)

Jednotlivé reformní návrhy korespondují se shora uvedenými cíli a částečně reflektují výstupy zprávy Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) o stavu důchodového systému v ČR, jako např. snížení hranice povinné doby pojištění z 35 let na 25 let, zapojení daní (daňovou reformu) tedy, že by dodatečné příjmy důchodového účtu byly zajištěny z daní. Naopak nereflektují doporučení o posunutí minimálního věku odchodu do důchodu. (MPSV 2021 a Žídek 2020)

Z pohledu ekonomů jsou návrhy považované za sociálně citlivé, postrádají však naplnění cíle udržitelnosti. Chybí jim způsoby, jak nové návrhy financovat. Podle předsedkyně Národní rozpočtové rady vlády Evy Zamrazilové obsahují „pouze opatření prohlubující dlouhodobou neudržitelnost českých veřejných financí.“ Jako příklad uvádí zavedení minimálního důchodu ve výši 10 tisíc Kč pro každého důchodce. To, co by přispělo k udržitelnosti systému a co nám doporučila OECD, tedy postupně se zvyšující věk odchodu do důchodu není zpracovateli reformních návrhů respektováno. (Mazúchová, Horáček 2020)

Eva Zamrazilová, předsedkyně Národní rozpočtové rady (NRR): „Neumím si představit, že by se pro návrh našla shoda napříč politickým spektrem. Ta je přitom, jak ukázal předchozí neúspěšný pokus o důchodovou reformu, naprosto klíčová.“ (Mazúchová, Horáček 2020)

3.4.5 Parametry důchodu

Jak již bylo uvedeno v kapitole 3. 4. 3 *Legislativní úprava důchodového systému*, je důchodové pojištění v ČR upraveno zákonem č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů. Zákon upravuje důchodové pojištění pro případ stáří, invalidity a úmrtí živitele. (ÚZ 2020: 144). Dle toho se následně z pojištění poskytují důchody starobní, invalidní (pro invaliditu prvního, druhého a třetího stupně) a pozůstalostní (vdovský, vdovecký, sirotčí). (ÚZ 2020: 145) Zákon o důchodovém pojištění je základním předpisem, v kterém jsou upraveny nároky na poskytované důchody, způsob stanovení jejich výše a podmínky pro jejich výplatu. (ČSSZ – Důchody obecné informace) „Organizaci a provádění pojištění, povinnosti pojištění osob, příjemců dávek a zaměstnavatelů a jejich odpovědnost v pojištění a pojistné na pojištění upravují jiné právní předpisy, např. z. č. 582/1991 Sb. a z. č. 589/1992 Sb.“, které jsou zmíněny v předcházející kapitole. (Arnoldová 2012: 83 - 84)

Výše důchodů je v ČR tzv. dvousložková. Skládá se ze základní a procentní výměry. Základní výměra je pevně stanovená částka stejná pro všechny druhy důchodů, není v ní zohledněna délka doby pojištění a výše výdělků, tak jak tomu je u druhé složky – procentní výměry. (MPSV – Důchodové pojištění) Výše základní výměry důchodu je stanovena procentní sazbou (10%) z průměrné mzdy měsíčně. (Potůček 2018: 65) V případě souběhu výplaty dvou důchodů například starobního a vdovského/vdoveckého náleží základní výměra důchodu jen k jednomu důchodu a to k tomu vyššímu. (Krebs 2007: 213) Výše procentní výměry starobního důchodu se stanoví procentní sazbou z výpočtového základu podle doby pojištění získané do vzniku nároku na tento důchod. Výše procentní výměry důchodu se snižuje nebo zvyšuje podle toho o jaký druh starobního důchodu se jedná. (ÚZ 2020: 160)

K rozhodování o nároku, výši a výplatě důchodů je příslušná Česká správa sociálního zabezpečení v Praze. Výjimku tvoří příslušníci ozbrojených sil a sborů, v jejichž případě jsou k rozhodování ve věcech důchodů příslušné Orgány sociálního zabezpečení Ministerstva vnitra ČR, Ministerstva obrany ČR a Ministerstva spravedlnosti ČR. (MPSV – Důchodové pojištění)

Pro posouzení nároku na starobní důchod je nutná účast na důchodovém pojištění, potřebná doba pojištění a v neposlední řadě také důchodový věk.

Účast na důchodovém pojištění je v celém systému důchodového pojištění zcela zásadní. Je podmínkou pro nárok na důchod a její celková doba má vliv na výši procentní výměry důchodu. Účast na pojištění je povinná pro osoby výdělečně činné (zaměstnanci, osoby samostatně výdělečně činné, osoby, jimž plyne náhradní doba pojištění) a může být také dobrovolná (institut dobrovolného důchodového pojištění). Náhradní doba pojištění pokrývá situace, kdy osoby jsou účastny pojištění, aniž by do důchodového systému přímo odvedly pojistné. V průběhu minulých let došel okruh náhradních dob pojištění k řadě změn. Například doba soustavné přípravy na budoucí povolání se od 1. 1. 2010 již nepovažuje za náhradní dobu. Doba vedení v evidenci uchazečů o zaměstnání zůstává stále náhradní dobou pojištění – měnil se pouze rozsah zápočtu doby. (MPSV – Důchodové pojištění)

Potřebná doba pojištění je zákonem stanovená doba, která musí být splněna proto, aby byla dávka důchodového pojištění přiznána. Tato potřebná doba pojištění se liší podle druhu důchodu. Jiná je u starobních důchodů, jiná je u invalidních důchodů a jinak je určena u pozůstalostních důchodů.

Důchodový věk a jeho dosažení je druhou nezbytnou podmínkou pro přiznání starobního důchodu. Zákon o důchodovém pojištění rozlišuje důchodový věk u pojištěnců podle roku narození, podle pohlaví, a u žen ještě podle počtu vychovaných dětí (u žen narozených do 31. 12. 1971). U pojištěnců narozených před rokem 1936 činí důchodový věk u mužů 60 let, u žen dle počtu vychovaných dětí činí -

- 53 let, pokud vychovaly alespoň 5 dětí,
- 54 let, pokud vychovaly 3 nebo 4 děti,
- 55 let, pokud vychovaly 2 děti
- 56 let, pokud vychovaly jedno dítě,
- 57 let, pokud nevychovaly žádné dítě.

U pojištěnců narozených v období let 1936 až 1971 je důchodový věk stanoven dle přílohy B. Důchodový věk pojištěnců narozených po roce 1971 potom činí 65 let. (§ 32; ÚZ 2020: 160)

3.4.5.1 Starobní důchody

Starobní důchod je jedním z nejvýznamnějších příjmů ve struktuře příjmů domácností seniorů v České republice. (MPSV 2018: 7) Některým seniorům do dovršení věku 65 let je vyplácen důchod invalidní⁸ namísto důchodu starobního. V některých případech jsou součástí příjmů domácností pozůstalostní důchody. S ohledem na zaměření práce je dále věnována pozornost pouze starobním důchodům.

Odchod do starobního důchodu je zákonem upravené právo, nikoliv však povinnost. (ČSSZ – Starobní důchod) Občan se může sám rozhodnout, zda vůbec bude žádat o starobní důchod, od kterého data bude chtít důchod přiznat. Záleží pouze na jeho rozhodnutí. Dle zákona o důchodovém pojištění rozlišujeme starobní důchod řádný (upravený ustanovením § 29 zdp) a starobní důchod před dosažením důchodového věku tzv. předčasný starobní důchod (ustanovení § 31 zdp).

Pro nárok na starobní důchod je nutné splnit současně dvě podmínky, a to dosáhnout zákonem stanoveného důchodového věku a získat potřebnou dobu důchodového pojištění. Do 31. 12. 2009 činila potřebná doba pojištění pro nárok na „řádný“ starobní důchod 25 let. Od 1. 1. 2010 došlo ke změně zákona a potřebná doba pojištění se vždy o jeden rok prodlužuje, až na 35 let (dosažení důchodového věku v roce 2018). (Arnoldová 2012: 104; §§ 28 – 29 zdp; ÚZ 2020: 159)

⁸ Invalidní důchod je poskytován osobám, které jsou invalidní, tzn. že z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu poklesla jejich pracovní schopnost nejméně o 35 %. (§ 39 zdp; ÚZ 2020: 162) Dále se přihlíží k dosaženému vzdělání, zkušenostem a znalostem a předcházející pracovní praxi. Přijetím zákona č. 306/2008 Sb., s účinností od 1. 1. 2010 došlo k zásadní změně koncepce v posuzování nároků na invalidní důchody. Místo do té doby platné plné a částečné invalidity, se od zmíněného data 1. 1. 2010 vymezují 3 stupně invalidity – invalidita prvního, druhého a třetího stupně. Na základě nového vymezení invalidity došlo k nahrazení plného invalidního důchodu důchodem pro invaliditu třetího stupně a částečného invalidního důchodu důchodem pro invaliditu prvního a druhého stupně. Invalidní důchod je podmíněn mírou poklesu pracovní schopnosti pojištěnce. Jestliže pracovní schopnost pojištěnce poklesla: 1. nejméně o 35%, ale ne více než o 49% - jedná se o invaliditu prvního stupně; 2. nejméně o 50%, ale ne více než o 69% - jedná se o invaliditu druhého stupně; 3. nejméně o 70% - jedná se o invaliditu třetího stupně. (§ 39 zdp; ÚZ 2020: 162) Pro nárok na invalidní důchod je nutné splnit, tak jako u starobních důchodů, zákonem stanovené podmínky a to potřebnou dobu pojištění, která je zjišťována z období před vznikem invalidity, a samotné zjištění invalidity. Přesně stanovené podmínky splnění potřebné doby pojištění jsou stanoveny v ustanovení § 40 zákona o důchodovém pojištění. Z ustanovení § 58 zákona o důchodovém pojištění vyplývá, že nelze vyplácet současně důchod invalidní a starobní. V případě, že jsou splněny podmínky nároku na výplatu obou důchodů současně, je vyplácen jen jeden důchod a to ten vyšší. V případě, kdy osoba splní podmínky nároku na starobní důchod dle ustanovení § 29 zákona o důchodovém pojištění, může nárok na invalidní důchod vzniknout pouze, když se pojištěnec stal invalidním následkem pracovního úrazu nebo nemoci z povolání. I přes trvale uznanou invaliditu není invalidní důchod osobám vyplácen trvale. Nárok na invalidní důchod zaniká dnem dosažení věku 65 let. Tímto dnem tomuto poživateli zároveň vzniká nárok na starobní důchod ve stejné výši jako náležel důchod invalidní. (§ 61 zdp; ÚZ 2020: 167)

Pro splnění nároků na řádný starobní důchod zákon definuje více možností ve smyslu kombinace důchodového věku a splnění potřebné doby pojištění. Jedná se o tyto „typy“ starobního důchodu (ČSSZ – Starobní důchod podrobně):

- Starobní důchod při dosažení důchodového věku (ustanovení § 29 odst. 1 zdp). V současné době (rok 2020) činí potřebná doba 35 let doby pojištění. Důchodový věk uveden v příloze č. 1.
- Tzv. poměrný starobní důchod (ustanovení § 29 odst. 2 zdp). Nárok na tento důchod mají pojištěnci, kteří nesplnily „základní“ potřebnou dobu pojištění. Pro nárok je dostačující nižší potřebná doba pojištění, oproti tomu je však stanoven vyšší důchodový věk. V roce 2020 činí pro tento nárok potřebná doba 20 let pojištění a důchodový věk o 5 let vyšší než je důchodový věk pro muže stejného data narození.
- Starobní důchod při získání 30 let pojištění (ustanovení § 29 odst. 3 písm. a) zdp) Pro pojištěnce, kteří dosáhly důchodového věku po roce 2014 a získaly minimálně 30 let doby pojištění. Jedná se o tzv. čistou dobu pojištění, tzn. dobu bez náhradních dob pojištění.
- Starobní důchod při získání 15 let pojištění a dosažení důchodového věku stejného jako u poměrného starobního důchodu (ustanovení § 29 odst. 3 písm. b) zdp) – podmínkou je minimálně 15 let „čisté“ doby pojištění a důchodový věk jako u poměrného starobního důchodu.
- Starobní důchod při splnění podmínek nároku na invalidní důchod (ust. § 29 odst. 4 zdp). Tento druh starobního důchodu je určen osobám, které dosáhly věku 65 let a nesplňují podmínky potřebné doby pojištění pro nároky na starobní důchod, avšak staly se invalidním a plní podmínky pro přiznání invalidního důchodu.

„Výše základní výměry starobního důchodu činí 10% průměrné mzdy měsíčně.“ (§ 33 odst. 1 zdp; ÚZ 2020: 160) Základní výše procentní výměry starobního důchodu činí za každý celý rok doby pojištění získané do vzniku nároku na tento důchod 1,5%

výpočtového základu měsíčně. Výše procentní výměry důchodu může být dále za určitých podmínek navýšena. Toto zvýšení souvisí s výkonem výdělečné činnosti a je možné více variant navýšení:

- Pojištěnci, který splnil podmínky nároku na starobní důchod, ale důchod dosud nepobírá a nadále vykonává výdělečnou činnost se procentní výměra zvyšuje za každých 90 odpracovaných kalendářních dnů o 1,5 % výpočtového základu.
- V případě, že se osoba rozhodne pobírat starobní důchod v poloviční výši a k tomu vykonávat výdělečnou činnost, zvyšuje si procentní výměru důchodu za každých 180 odpracovaných kalendářních dnů opět o 1,5 %.
- Nejnižší navýšení náleží v případě souběhu výdělečné činnosti s pobíráním starobního důchodu v plné výši. Tehdy náleží navýšení za každých 360 odpracovaných kalendářních dnů pouze o 0,4 % výpočtového základu. (ČSSZ – Starobní důchod podrobně)

Jak je uvedeno v úvodu této kapitoly, zákon o důchodovém pojištění rozlišuje kromě „řádného“ starobního důchodu také starobní důchod před dosažením důchodového věku, tzv. předčasný starobní důchod. Pro splnění nároku je nutné získat stejnou potřebnou dobu pojištění jako u řádného starobního důchodu. Do předčasného starobního důchodu může osoba odejít o 3 roky dříve než je její skutečný důchodový věk, pokud je nižší než 63 let, a nebo až o 5 roků dříve, pokud její důchodový věk činí alespoň 63 let a dosáhla věku minimálně 60 let. O předčasný starobní důchod nelze žádat zpětně. Přiznání důchodu je trvalé, nelze tedy při dovršení důchodového věku přiznat starobní důchod dle ustanovení § 29 zdp.(ČSSZ – Starobní důchod podrobně)

Dřívější odchod do starobního důchodu se projevuje ve výši procentní výměry důchodu. Pojištěnec je totiž za dřívější odchod penalizován, výše důchodu je takzvaně krácena a to trvale. „Výše procentní výměry předčasného starobního důchodu činí za každý celý rok pojištění 1,5 % výpočtového základu měsíčně.“ Penalizace spočívá v tom, že se stanovená výše snižuje za každých započatých 90 kalendářních dnů, o které osoba odchází dříve do důchodu -

- za období prvních 360 kalendářních dnů činí snížení o 0,9 % výpočtového základu,
 - za období od 361. do 720. kalendářního dne činí snížení o 1,2 % výpočtového základu,
 - za období od 721. kalendářního dne činí snížení o 1,5% výpočtového základu.
- (ČSSZ – Starobní důchod podrobně)

Výše základní výměry důchodu je totožná jako u řádného starobního důchodu.

Snížení důchodu není jediným omezením, které na předčasné starobní důchodce čeká. Při pobírání předčasného starobního důchodu není možné vykonávat činnost zakládající účast na platbě sociálního pojištění, nelze pobírat podporu v nezaměstnanosti nebo podporu při rekvalifikaci, v opačném případě výplata předčasného starobního důchodu do dosažení důchodového věku (nebo do ukončení takové činnosti) nenáleží. Souběh výplaty předčasného starobního důchodu s příjmem z výdělečné činnosti bez omezení je možný až po dosažení důchodového věku. Poživatel předčasného starobního důchodu vykonávající výdělečnou činnost podléhající platbě sociálního pojištění o dobu pojištění nepřijde. Po skončení této činnosti se předčasný starobní důchod přepočítává s ohledem právě na dodatečně odpracovanou dobu. (ČSSZ – Starobní důchod podrobně)

Starobní důchod může být vyplácen v souběhu s pozůstalostním (vdovským, vdoveckým) důchodem.⁹

⁹ Mezi skupinu pozůstalostních důchodů řadíme vdovské, vdovecké a sirotčí důchody. Jde o dávky důchodového pojištění náležející po smrti „živitele“, tzn. vdovy a vdovci mají (při splnění zákonných podmínek) nárok na důchod po smrti manžela nebo manželky. Na sirotčí důchod mají nárok nezaopatřené děti po úmrtí rodiče (osvojitele) nebo po osobě, která dítě převzala do péče nahrazující péči rodičů. Vdova či vdovec má nárok na vdovský či vdovecký důchod po zemřelém partnerovi, který pobíral starobní nebo invalidní důchod nebo v době smrti plnil podmínku potřebné doby pojištění pro nárok na invalidní nebo starobní důchod anebo zemřel následkem pracovního úrazu. Nárok na výplatu důchodu pozůstalému náleží po dobu jednoho roku. V případě, že je do 2 let od poslední výplaty vdovského (vdoveckého) důchodu splněna jedna ze zákonem stanovených podmínek. (§§ 49 – 50 zdp; ÚZ 2020: 164 – 165) Vdovský nebo vdovecký důchod může být vyplácen v souběhu se starobním případně invalidním důchodem. V tomto případě náleží základní výměra důchodu jen jednou a to k vyššímu z vyplácených důchodů. Podmínky nároku na sirotčí důchod jsou obdobné jako u vdovských nebo vdoveckých důchodů, s tím rozdílem, že zemřelou osobu je rodič nebo osoba, která převzala dítě do péče nahrazující péči rodičů. Od 1. 1. 2012 došlo ke změně v plnění podmínky potřebné doby pojištění pro nárok na invalidní důchod zemřelého. Od uvedeného data je pro získání nároku na sirotčí důchod dostatečná polovina potřebné doby pojištění pro nárok na invalidní důchod zemřelého tj. 2,5 roku namísto 5 roků z 10 let nebo 5 roků namísto 10 roků z 20 let. Od 1. 2. 2018 došlo v tomto směru k další změně právní úpravy. Nárok sirotkovi vznikne i tehdy, pokud zemřelý získal alespoň jeden rok pojištění (nebo 2 roky u zemřelého staršího 38 let). Výše základní výměry důchodu je shodná jako u ostatních důchodových dávek. Výše procentní výměry důchodu činí, na rozdíl od vdovských (vdoveckých) důchodů, 40 % procentní výměry důchodu zemřelého, na který měl nebo by měl nárok. (§ 53 zdp; ÚZ 2020: 165)

3.5 Závěr teoretické části

S ohledem na studované podklady a data lze říci, že stáří, a s tím související problematika, je hlavním společenským tématem všech vyspělých zemí včetně České republiky. Většina odborníků se shoduje na tom, že životní etapa stáří začíná sociální událostí, kterou je odchod do starobního důchodu. Vzhledem k tomu, že věková hranice pro odchod do důchodu je v různých zemích odlišná, byla hranice počátku stáří určena věkem 65 let. (Haškovcová 2010: 20)

Problematice seniorů a jejich odchodu do starobního důchodu je věnována stále větší pozornost zejména z důvodu demografického vývoje v celé evropské společnosti nejen v ČR. Věková struktura obyvatelstva se mění. Populace stárne. „Každý rok se ve společnosti zvyšuje podíl seniorů, klesá podíl dětí a mládeže a zvyšuje se průměrný věk.“ (Sak, Kolesárová 2012: 86)

Česká republika jako sociální stát plní sociálně ochrannou funkci. Jednou ze základních aktivit sociálního státu je sociální zabezpečení, které je postaveno na třech relativně samostatných a principiálně odlišných systémech. Jde o sociální pojištění, státní sociální podporu a sociální pomoc. (Večeřa 1996: 86 - 88) Podstatou sociálního zabezpečení je formou právních, finančních a organizačních nástrojů a opatření kompenzovat finanční a sociální důsledky sociálních událostí. Ve stáří je to zejména pomocí důchodového pojištění.

Současný systém důchodového pojištění, který se průběžně vyvíjí již od počátku devadesátých let je vzhledem k demografickému vývoji finančně neudržitelný. Pozornost byla tedy věnována vývoji změn důchodového systému. Nutnost změn je celospolečensky diskutována od konce 90. let 20. století, o čemž svědčí zřizování důchodových komisí (např. tzv. Bezděkovy komise I a II, Potůčkova komise) a poradních orgánů vlád.

Naposledy zřízenou komisí je Komise pro spravedlivé důchody, která v současné době (květen 2021) připravila návrh důchodové reformy. Návrh zatím postrádá podporu napříč politickým spektrem, výhrady k němu mají rovněž odborníci z řad ekonomů, experti na sociálně politická témata, na důchodové systémy. Podle některých politických zástupců

a odborníků se v praktické rovině nejedná o důchodovou reformu, vzhledem k tomu, že jsou v ní řešeny pouze výdaje, ne příjmy.

Shrneme-li názory ekonomů, tak návrh je podle nich ekonomicky nerealizovatelný, nejsou uvedeny zdroje financování, není přesně specifikováno jak rostoucí výdaje na důchody finančně pokrýt. Podle ekonoma Davida Marka „navrhované změny důchodového systému řeší mnohé, bohužel nikoli to nejdůležitější, dlouhodobou finanční udržitelnost.“ Jako jistý zdroj příjmů penzijní reformy shodně uvádějí posunutí hranice pro odchod do důchodu, přičemž se odkazují na doporučení mezinárodních organizací, například OECD. (Mazúchová, Horáček 2020) Podle zmíněné Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj, aby se ČR vypořádala s hospodářskými dopady stárnutí populace, měla by zrušit horní věkovou hranici pro odchod do důchodu, což je 65 let a důchodový věk stanovit dle vývoje očekávané délky života. (ČTK, idnes.cz 2018)

Základní důchodové pojištění je v České republice založeno na všeobecných principech, jako je sociální solidarita, průběžné financování, jednotnost systému, dávkově definované důchody, povinnost účasti pro všechny ekonomicky aktivní osoby (při splnění určitých podmínek), dále také dynamičnost systému, kdy řada prvků konstrukce výpočtu důchodu se každoročně „automaticky“ upravuje s přihlédnutím k ekonomickému vývoji. Mezi další principy lze uvést právní nárok na důchod vznikající při splnění zákonem stanovených podmínek a také to, že všechna rozhodnutí o nároku na důchod podléhají přezkoumání soudem. (MPSV 2019: 9)

Součástí důchodového pojištění jsou důchody starobní, invalidní a pozůstalostní. Vzhledem k zaměření práce, byly podrobněji rozpracovány pouze starobní důchody včetně předčasných starobních důchodů.

Jak je uvedeno výše Česká republika se nachází v systému, který je solidární, dominuje průběžný způsob financování. Stát jednotlivými kroky iniciuje své občany, aby i po odchodu do starobního důchodu zůstávaly aktivními na trhu práce. Naopak dřívější opuštění trhu práce a s tím spojený odchod do předčasného starobního důchodu sankcionuje procentním snížením výpočtového základu důchodu.

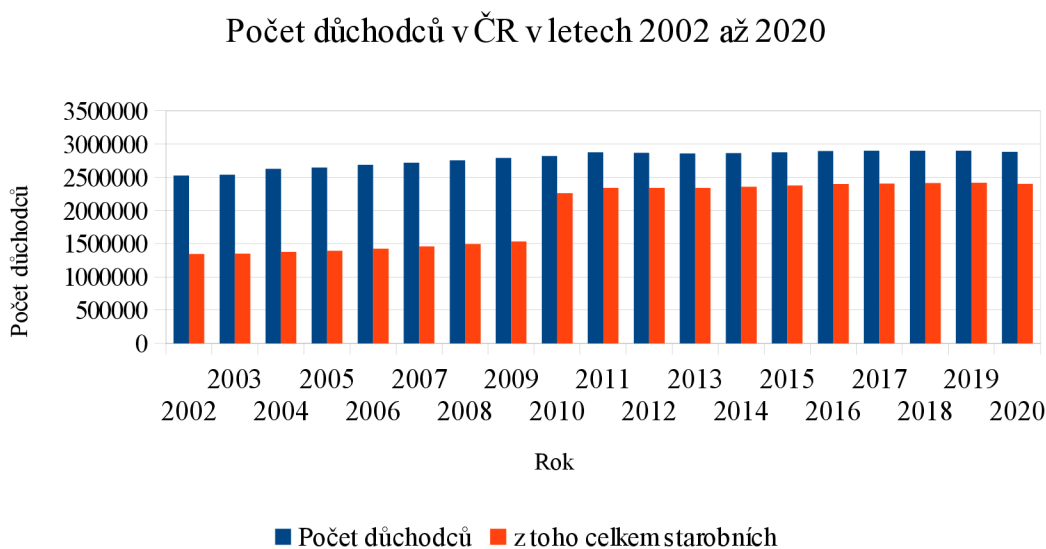
4 Empirická část

Empirická část sestává ze dvou částí, kdy hlavní výzkumná část spočívá v kvalitativním výzkumu prováděném v okrese Teplice v Ústeckém kraji.¹⁰ Popisuje průběh a výsledky nestandardizovaných rozhovorů s respondenty. Získaná data a informace budou doplněny a konfrontovány s daty získanými z expertního rozhovoru vedeného s vedoucí oddělení důchodového pojištění Okresní správy sociálního zabezpečení Teplice. Cílem této části je zodpovězení předem stanovených výzkumných otázek.

Kvalitativní část šetření je kontextově doplněna o demografická data související s problematikou starobních důchodců a vývoje počtu žadatelů o starobní důchod, včetně předčasného starobního důchodu ovlivněné změnou penalizujících sazeb za předčasný odchod do důchodu.

4.1 Vybraná demografická data

Graf 2

Zdroj: Statistika ČSSZ. Dostupné z: https://www.cssz.cz/web/cz/duchodova-statistika#section_0

Vlastní zpracování.

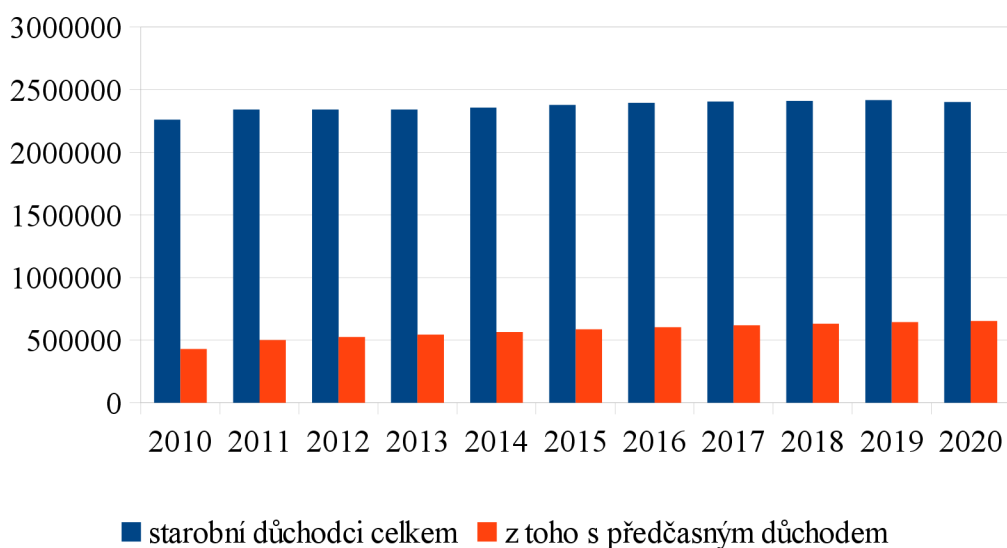
¹⁰ Výzkumné šetření probíhalo v Ústeckém kraji (region NUTS 3) v okrese Teplice (district LAU 1), který je, co do počtu obyvatel 1. 1. 2021 pátý v republice. Počet obyvatel v Ústeckém kraji je 817 004 obyv., což je 7,63% obyvatel celé ČR. V Okrese Teplice žije 128830 obyvatel, což je 15,76 % obyvatel Ústeckého kraje a 1,20 obyvatel ČR. V porovnání mírně převažují ženy.

Zdroj: Český statistický úřad, 2021: *Počet obyvatel v obcích – k 1.1.2021*. [online] Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-1-1-2021> [cit. 20.11.2021]

Ve shora uvedeném grafu 2 je znázorněn vývoj celkového počtu důchodců v České republice od roku 2002 a podíl starobních důchodců. Z grafu lze vyčíst, že počet důchodců od roku 2002 roste. V roce 2002 bylo v ČR 23,57% důchodců, v roce 2009 26 %, v roce 2020 je to již necelých 27 % celkové populace České republiky. Z celkového počtu důchodců tvoří starobní důchodci cca 83% v roce 2020. V roce 2010 je vidět výraznější změna ve vývoji počtu starobních důchodců. Nárůst o 26% oproti roku 2009 lze přičíst parametrickým změnám zákona o důchodovém pojištění, kdy se invalidní důchod u pojištěnců, kteří dosáhli věku 65 let automaticky změnil na starobní důchod.

Graf 3

Počet starobních důchodců 2010 -2020

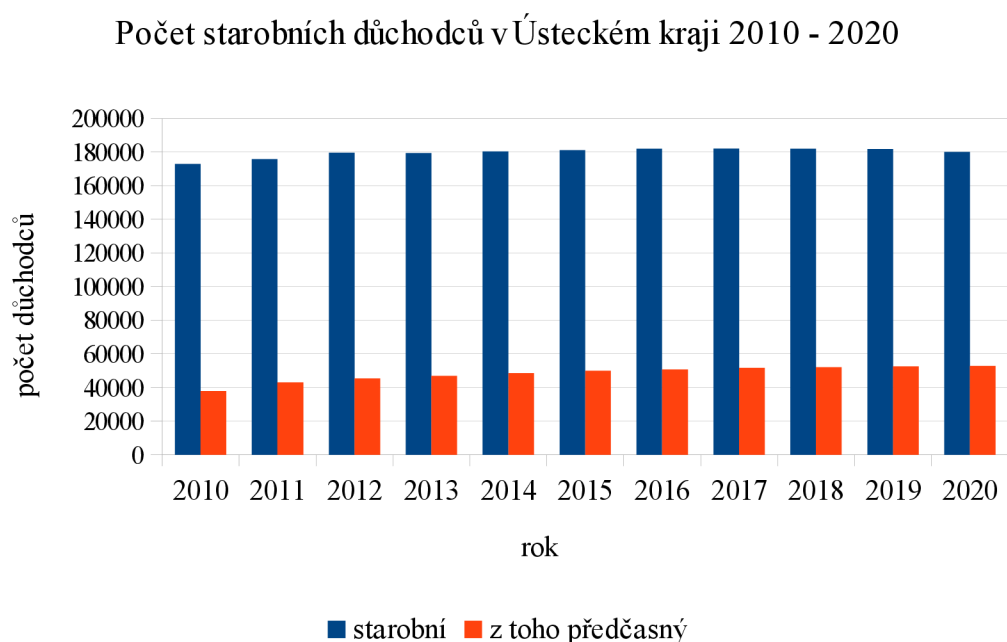

zdroj: Statistika ČSSZ. Dostupné z: https://www.cssz.cz/web/cz/duchodova-statistika#section_0
Vlastní zpracování.

Ve výše uvedeném grafu 3 jsou znázorněny celkové počty starobních důchodců a dále je vyjádřeno kolik je z toho osob s předčasným starobním důchodem v období od roku 2010 do 2020. V roce 2011 pobíralo starobní důchod 22,31 % osob ČR ¹¹, v roce 2020 to bylo 22,43 %.

¹¹ Dle Českého statistického úřadu k 1.1.2011 bylo v ČR 10, 486 mil obyvatel

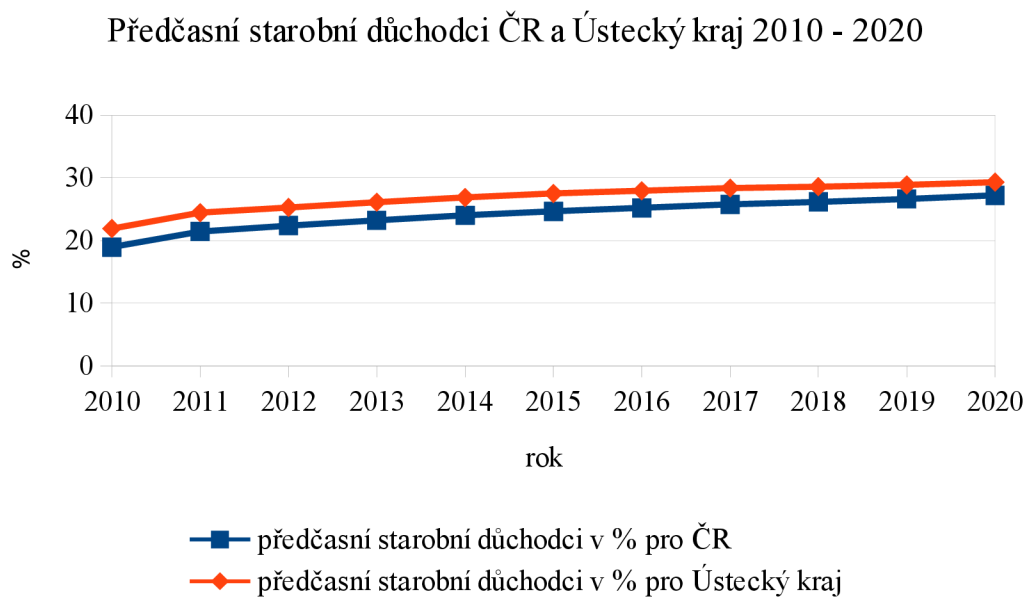
Graf 4

Zdroj: Statistika ČSSZ [online] Dostupné z: https://www.cssz.cz/duchodova-statistika#section_1.
[cit 20.11.2021] Zpracování vlastní.

Graf 4 znázorňuje počty starobních důchodců s podílem předčasných starobních důchodců v Ústeckém kraji. V porovnání s údaji za celou Českou republiku se počty předčasných starobních důchodců rovněž zvyšují. V roce 2010 byl podíl předčasných důchodců 21,91 %, v roce 2020 to bylo již necelých 30% (viz graf 5), podíl je o 2 – 3 % vyšší než, který je pro ČR.

Graf 5

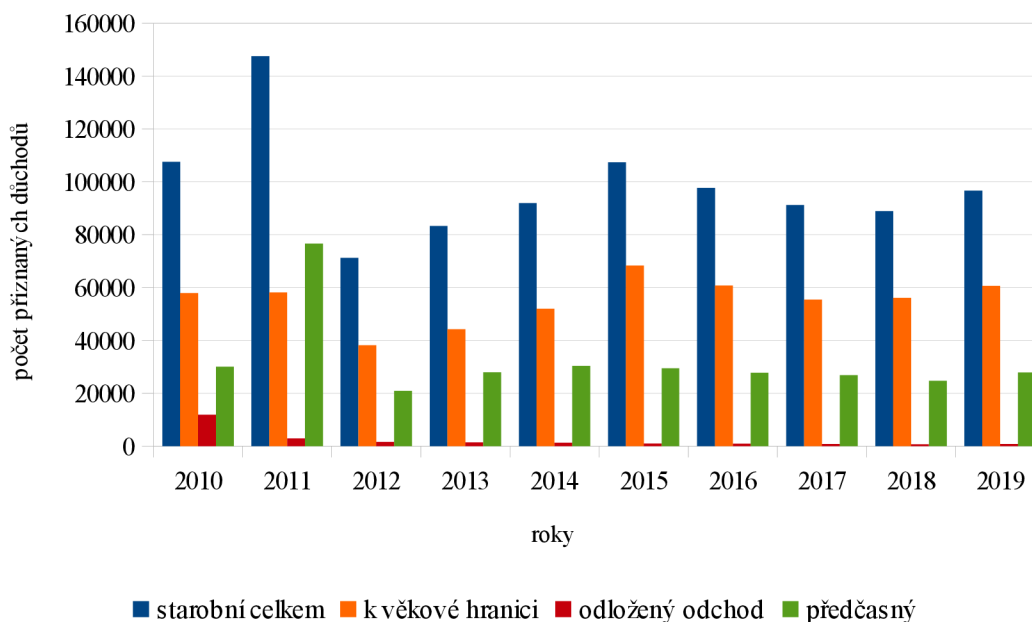
Zdroj: Statistika ČSSZ.[online] Dostupné z:

https://www.cssz.cz/web/cz/duchodova-statistika#section_1 [cit. 20.11.2021] Vlastní zpracování.

Od roku 2010 se počty předčasných starobních důchodců zvyšují, zatímco v roce 2010 pobíralo předčasný starobní důchod 18,95 % osob z celkového počtu starobních důchodců, v roce 2014 to bylo již 24 %, k roku 2020 pobíralo předčasný starobní důchod 27,19 %

Graf 6

Nově přiznané starobní důchody v roce 2010 až 2019

Zdroj: Zpracování vlastní. ČSÚ. [online] Dostupné z:

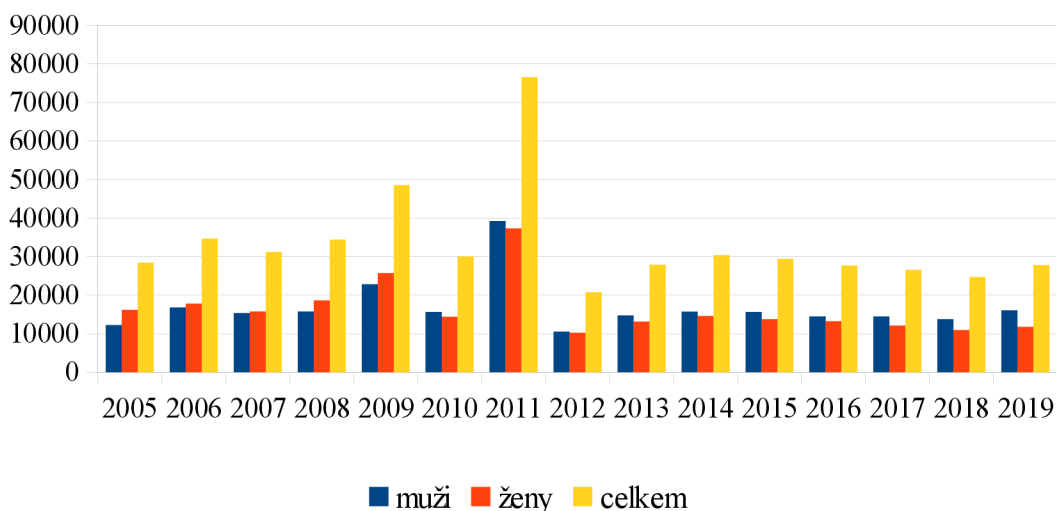
<https://www.czso.cz/csu/czso/vybrane-udaje-o-socialnim-zabezpeceni-2019> [cit 18.11.2021]

Graf 6 vyjadřuje poměr počtu nově přiznaných starobních důchodů s odloženým odchodem a důchodů s odchodem k věkové hranici doplněné o nově přiznané předčasné starobní důchody v letech 2010 až 2019. V roce 2019 bylo přiznáno 60 668 starobních důchodů k věkové hranici, což je 62,74 % z celkového počtu nově přiznaných starobních důchodů. Starobních důchodů s odloženým odchodem bylo přiznáno pouze 781, počet takto přiznaných důchodů se neustále snižuje, z 11% v roce 2010 na 0,80 % v roce 2019.¹²

¹² Český statistický úřad ve statistikách uvádí ještě starobní důchody, které jsou při dosažení věku 65 let změněny z invalidních důchodů. V grafu není tento podíl uveden.

Graf 7

Počet nově přiznaných předčasných starobních důchodů 2005 - 2019

Zdroj: Zpracování vlastní. ČSÚ. [online]Dostupné z:

<https://www.czso.cz/csu/czso/vybrane-udaje-o-socialnim-zabezpeceni-2019> [cit 18.11.2021]

Jednou z proměn důchodového systému v ČR byla v roce 2011 tzv. malá důchodová reforma, která mimo jiné snížila s účinností od 1. ledna 2012 výše předčasného starobního důchodu tím, že zvýšila penalizaci za dřívější odchod do starobního důchodu. Zvýšení penalizace se následně značně promítlo do počtu přiznaných předčasných starobních důchodů. V roce 2011 byl zaznamenán výrazný nárůst přiznaných důchodů před dosažením důchodového věku (celkem 76 563 předčasných starobních důchodů) a naopak v následujícím roce došlo k propadu o více než polovinu přiznaných důchodů oproti předcházejícímu roku (30 088 důchodů).

4.2 Senioři a jejich motivace pro důchod

Tato část výzkumného šetření je zcela zaměřena kvalitativně. Spočívala v nestandardizovaných rozhovorech s vybranými účastníky řízení. U některých sociologů se můžeme setkat s názorem, že kvalitativní a kvantitativní přístup zkoumání sociálních jevů stojí proti sobě. Zich však zdůrazňuje, že tyto přístupy stojí vedle sebe, protože mnohé

problémy je třeba zkoumat s použitím obou těchto koncepcí. Zastává tedy „názor, že obě koncepce jsou vůči sobě komplementární, tzn. že se doplňují, než vylučují.“ (Zich 2004: 101)

Ekonomicky aktivní část života je zcela individuální u každé osoby, je důležitým obdobím, které je ovlivněno spoustou faktorů jako je dosažené vzdělání, znalosti, dovednosti, ale také zdravotní stav, rodinný stav. Průběh tohoto období má pak bezesporu vliv na přechod do dalšího životního období, které jak již bylo vyjádřeno v teoretické části, zpravidla začíná odchodem do starobního důchodu. Z výše uvedeného byly u účastníků řízení zjišťovány informace z tohoto období života, vše s cílem odhalit důvody, motivy, které vedou osoby k odchodu do starobního důchodu, a které je naopak vedou k tomu, že zůstávají i s vypláceným důchodem aktivní na trhu práce.

4.2.1 Výběr účastníků šetření

Na počátku výzkumu byly ve spolupráci s vedoucí oddělení důchodového pojištění OSSZ Teplice vybrány osoby v rozmezí věku 60 až 69 let pobírající starobní důchod přiznaný dle ustanovení § 29 a § 31 zákona o důchodovém pojištění. Konkrétně tedy 3 muži a 3 ženy pobírající předčasný starobní důchod, 3 muži a 3 ženy pobírající řádný starobní důchod a dále 3 muži a 3 ženy, kteří pobírají řádný starobní důchod a s důchodem nadále vykonávají výdělečnou činnost. Všechny osoby souhlasily s účastí ve výzkumném šetření. Byl tedy sestaven výběrový soubor.

Jednotliví účastníci šetření byli seznámeni s účelem a předmětem daného šetření. Byli informováni o tom, že informace získané z rozhovorů jsou zcela anonymní, a že mohou rozhovor kdykoli ukončit. Termíny rozhovorů byly předem stanovené a proběhly v prostředí vybraném dotazovanými.

4.2.2 Průběh rozhovorů

Jak je uvedeno výše, výběr prostředí pro uskutečnění rozhovoru byl ponechán na účastnících výzkumu. 13 rozhovorů proběhlo v domácím prostředí dotazovaných. 3 účastníci šetření si pro rozhovor vybrali své pracovní prostředí. S dalšími dvěma proběhl

rozhovor na Okresní správě sociálního zabezpečení Teplice (po předchozím souhlasu ředitele OSSZ a vedoucí oddělení důchodového pojištění).

Pro všechny vedené rozhovory byla připravena sada několika otázek. První část rozhovoru byla zaměřena na získání základních informací o účastnících, druhá část směřovala ke zmapování ekonomicky aktivní části života (pracovní aktivity) a okolností vedoucích k odchodu do důchodu. Při rozhovorech byly individuálně dle potřeby kladeny podotázky, které doplňovaly a někdy též ověřovaly sdělené informace.

Jednotlivé rozhovory trvaly v rozmezí 40 až 50 minut. Dva rozhovory probíhaly více než 60 minut. Průběh těchto dvou rozhovorů byl velmi podobný, dotazovaní (obě ženy) pobírali řádný starobní důchod a nepracovali, volný čas věnovali rodině, vnoučatům. Rozhovor pro ně znamenal zpestření, nový sociální kontakt. Při zodpovídání kladených otázek se často „zeširoka“ rozpovídali i o tématech ne úplně souvisejících s předmětem výzkumu.

Všechny účastníky šetření spojovala počáteční mírná nervozita, před samotným rozhovorem jsem tedy dotazovaným krátce představila svou práci a dala jsem jim prostor pro jejich dotazy k mé osobě, tak aby konverzace vedla k uvolnění atmosféry a odbourání nervozity.

Po uvedených rozhovorech byl uskutečněn expertní rozhovor s vedoucí oddělení důchodového pojištění Okresní správy sociálního zabezpečení Teplice. Rozhovor proběhl na pracovišti dotazované. Cílem rozhovoru bylo zjistit, jaké má zkušenosti se seniory odcházejícími do důchodu a také s těmi, kteří již důchod pobírají, dále jaké identifikuje problémy při jednáních se seniory, kteří se rozhodují o odchodu do starobního důchodu. Některé dotazy směřovaly k vysvětlení, upřesnění informací získaných od seniorů, například jak probíhá poskytování informativních výpočtů důchodů klientům.

4.2.3 Skupiny účastníků šetření

Jak bylo již uvedeno, do výzkumného šetření vstoupilo celkem 18 účastníků šetření¹³, tedy 9 mužů a 9 žen, podle předemných informací rozdělených do tří základních skupin. V každé skupině jsou 3 muži a 3 ženy. První skupinou jsou osoby pobírající řádný starobní důchod a již nepracující (nepracující důchodci), druhou skupinu tvoří tzv. pracující důchodci a do třetí skupiny patří senioři pobírající předčasný starobní důchod. V následujících třech kapitolách budou jednotlivé skupiny charakterizovány, souhrnné základní informace o jednotlivých účastnících výzkumu budou následně (dle skupin) pro přehlednost zaznamenány do tabulek.¹⁴

4.2.3.1 Nepracující důchodci

Do této skupiny jsou zařazeni účastníci šetření pobírající řádný starobní důchod dle ustanovení § 29 zákona č. 155/1995 Sb., ve znění pozdějších předpisů. Dotazovaní senioři všichni žádali o starobní důchod k datu nároku na starobní důchod. Jejich věk se pohybuje v rozmezí 62 až 64 let. Až na jednu výjimku (žena, která žije sama), všichni žijí v manželském/partnerském svazku, vychovali minimálně jedno dítě a mají vnoučata. Účastníci výzkumu s odchodem do starobního důchodu, nebo krátce před odchodem, ukončili pracovní aktivitu na trhu práce. Ani jeden respondent neuvažuje v souběhu s pobíráním důchodu o žádné formě výdělečné činnosti. Pouze jeden respondent občasné vypomáhá synovi s podnikáním, sám to však nepovažuje za pracovní aktivitu „*když chce poradit, poradím, jinak je to takový odvez, přivez, taková rodinná výpomoc.*“

Dotazovaní jsou, až na jednoho, absolventi středního odborného vzdělání, s čímž je spojena také jejich profesní kariéra. Senioři pracovali spíše manuálně v náročných provozech. Konec jejich ekonomické aktivity provázela únava, vyčerpání a také zdravotní problémy. „*Celý život jsem pracoval na dolech, nejdřív v hlubině a pak na povrchu, za každého počasí práce venku v dešti, v zimě, to se na mě dost podepsalo.*“

¹³ Charakteristiky jednotlivých účastníků výzkumu jsou uvedeny v příloze D, v textu budou charakterizovány v rámci celé skupiny.

¹⁴ Tabulky 4 až 9 jsou zpracované na základě primárních dat získaných z rozhovorů s účastníky výzkumu. Zpracování tabulek je vlastní.

Dotazovaní senioři byli v průběhu ekonomické aktivity také v evidenci uchazečů o zaměstnání. Ztráta zaměstnání v předdůchodovém věku a následná evidence na úřadu práce spolu se zhoršeným zdravotním stavem byla jedním z důvodů odchodu do důchodu. „Kdyby podnik býval neskončil, tak bych asi pracoval dál, ale jak jsem byl na úřadu práce, postupně jsem si zvykl na to být doma.“ Z uvedené šestice dotazovaných pouze jedna nebyla nikdy vedena v evidenci uchazečů o zaměstnání.

Pro danou skupinu účastníků výzkumu je dále charakteristická chuť trávit volný čas s rodinou, s partnerem, s vnoučaty. „Moc jsme se s manželem těšili až budeme spolu doma a užijeme si cestování a výlety, někdy jsme se potkávali jen mezi dveřmi a museli jsme všechno plánovat hodně dlouho dopředu.“ Důchod jako čas na vlastní zájmy a koníčky, taková je pro ně představa důchodu. „[...] poslední roky před důchodem už jsem se těšil, jak se budu moct naplno věnovat psům a jejich výcviku. Při práci jsem měl pořádně čas jen o víkend, takhle můžu přes týden, a o sobotách nedělích je čas na rodinu.“

Mimo výše uvedené důvody, hrál roli při rozhodnutí odejít do starobního důchodu také zdravotní stav. Z důvodu vážného onemocnění 2 dotazované ženy ukončily aktivitu na trhu práce, starobní důchod tak byl logickým následkem. Do starobního důchodu přecházely z invalidního důchodu.

Tabulka 4

Nepracující starobní důchodci

(osoby pobírající starobní důchod dle ustanovení § 29 zákona č. 155/1995 Sb.)

	Pohlaví	Věk	Dosažené vzdělání	Rodinný stav	Děti	Vnoučata
Účastník výzkumu 1	žena	62 let	základní	rozvedená - žije sama	2	3
Účastník výzkumu 2	žena	63 let	maturita	vdaná	1	1
Účastník výzkumu 3	žena	62 let	vyučení	vdaná	2	2
Účastník výzkumu 4	muž	64 let	vyučení	ženatý	1	1
Účastník výzkumu 5	muž	64 let	maturita	rozvedený – žije s partnerkou	2	4
Účastník výzkumu 6	muž	64 let	maturita	ženatý	3	2

Ve shora uvedené tabulce 4 jsou shrnuty základní informace o první skupině účastníků výzkumu.

V následující tabulce 5 jsou stručně uvedeny informace týkající se ekonomické aktivity účastníků výzkumu a dále hlavní důvody jejich odchodu do starobního důchodu.

Tabulka 5

Profese a činnosti předcházející odchodu do důchodu u nepracujících důchodců

	Pohlaví	Dosažené vzdělání	Vykonávaná profese	Situace/stav před důchodem	Hlavní důvody odchodu do důchodu
Účastník výzkumu 1	žena	základní	dělnice	bez zaměstnání, v domácnosti	zdravotní stav
Účastník výzkumu 2	žena	maturita	zdravotní sestra	zaměstnání na HPP	manžel, volný čas, vnouče
Účastník výzkumu 3	žena	vyučení	prodavačka	pobírání ID, evidence na ÚP	zdravotní stav, rodina
Účastník výzkumu 4	muž	vyučení	elektromontér	zaměstnání na HPP	fyzicky náročné zaměstnání, volný čas
Účastník výzkumu 5	muž	maturita	technik	evidence na ÚP	ztráta zaměstnání, vnoučata, partnerka
Účastník výzkumu 6	muž	maturita	stavbyvedoucí	bez zaměstnání – výpomoc synovi	volný čas s manželkou, cestování

4.2.3.2 Pracující důchodci

Tato skupina zahrnuje seniory, kteří rovněž pobírají starobní důchod dle ustanovení § 29 zákona o důchodovém pojištění, s pobíraným důchodem jsou však nadále aktivní na trhu práce, jsou výdělečně činnými. Nejmladším účastníkem výzkumu v této skupině je žena ve věku 62 let, nejstaršímu účastníku (muž) je 69 let. Polovina z nich žije v manželství a druhá polovina žije sama a to z důvodu úmrtí partnera nebo rozvodu manželství. Rodinný stav je také jedním z činitelů, který může ovlivnit rozhodnutí o odchodu do důchodu. „*Nechtěla jsem už s důchodem pracovat, ale když manžel zemřel, zůstala jsem sama, vnoučata už mám velké, tak jsem si to rozmyslela, důchod teda pobírám, ale přitom dál chodím do práce.*“

Účastníci výzkumu pobírají starobní důchod (3 seniory od data nároku, 3 dotazovaní s odkladem jednoho až dvou let) a je jim vyplácen v plné výši. Dva dotazovaní pobírají tzv. kombinovaný důchod, tj. ke starobnímu důchodu pobírají ještě pozůstalostní důchod. Dotazovaní jsou středoškolsky vzdělaní, pouze jedna seniorka je vyučena. Dva účastníci výzkumu dále absolvovali vysokou školu. Všichni dotazovaní seniory se profesně věnují a celý život věnovali oboru, který studovali. Seniorské zde spojuje vysoká odborná kvalifikovanost a s tím spojené uplatnění v zaměstnání.

V následující tabulce 6 jsou přehledně uvedeny základní informace o seniorech zařazených do skupiny pracujících důchodců.

Tabulka 6

Pracující důchodci

(osoby pobírající starobní důchod dle ust. § 29 zákona č. 155/1995 Sb. a současně vykonávající výdělečnou činnost)

	Pohlaví	Věk	Dosažené vzdělání	Rodinný stav	Děti	Vnoučata
Účastník výzkumu 7	muž	65 let	VŠ – Ing.	vdovec – žije sám	2	3
Účastník výzkumu 8	muž	69 let	maturita	ženatý	1	1
Účastník výzkumu 9	muž	67 let	VŠ – Mgr.	ženatý	3	6
Účastník výzkumu 10	žena	65 let	maturita	vdova – žije sama	1	2
Účastník výzkumu 11	žena	66 let	maturita	vdaná	0	0
Účastník výzkumu 12	žena	62 let	vyučená	rozvedená – žije sama	2	4

Stejně jako u skupiny nepracujících důchodců jsou dále v následující tabulce uvedeny profesní aktivity (odborná kvalifikace) a důvody pro setrvání ve výdělečné činnosti, i po přiznání starobního důchodu.

Tabulka 7

Kvalifikace a důvody pro setrvání na trhu práce po přiznání důchodu

	Pohlaví	Dosažené vzdělání	Vykonávaná profese	Hlavní důvody k setrvání v pracovní aktivitě
Účastník výzkumu 7	muž	VŠ – Ing.	projektant, statik, soudní znalec	potřeba, předávání zkušeností, znalostí
Účastník výzkumu 8	muž	maturita	technické zaměření budov	finance
Účastník výzkumu 9	muž	VŠ – Mgr.	mistr odborného výcviku, pedagog	seberealizace, aktivní styl života, radost z práce
Účastník výzkumu 10	žena	maturita	vrchní zdravotní sestra	sociální kontakty a vazby
Účastník výzkumu 11	žena	maturita	účetní, fakturantka	aktivní styl života
Účastník výzkumu 12	žena	vyučená	kuchařka	finance , seberealizace

Všichni dotazovaní shodně uváděli, že v zaměstnání zůstávají proto, protože se stále cítí být potřební. Domnívají se, že mají stále, co nabídnout, ale také naopak od mladších kolegů (nebo studentů, zákazníků,...) se mohou naučit a poznat nové věci. Práce je udržuje v psychické i fyzické kondici, přináší jim radost. V neposlední řadě nechtějí přijít o sociální kontakty a vazby, které v pracovním prostředí mají.

Pokračování v zaměstnání je pro všechny uvedené seniory dalším zdrojem finančních prostředků. Je to pro ně jakýsi bonus navíc. „*Sama toho moc nepotřebuji, ale obě děti s vnoučaty žijí v zahraničí, a tím že mám důchod a k tomu výplatu tak ušetřím a můžu je jezdit navštěvovat, nemusím čekat až přijedou oni za mnou.*“ Dle výpovědí dotazovaných, však finance nejsou primárním důvodem k tomu, že zůstávají aktivní na trhu práce. Pouze pro jednoho účastníka výzkumu jsou peníze navíc důvodem pro setrvání v zaměstnání i po přiznání starobního důchodu. „*Pracuji a pracovat budu dokud budu zdrav, nebo dokud se situace v rodině nějak nezlepší [...] v současnosti jsem jediný, kdo nosí domů peníze.*“

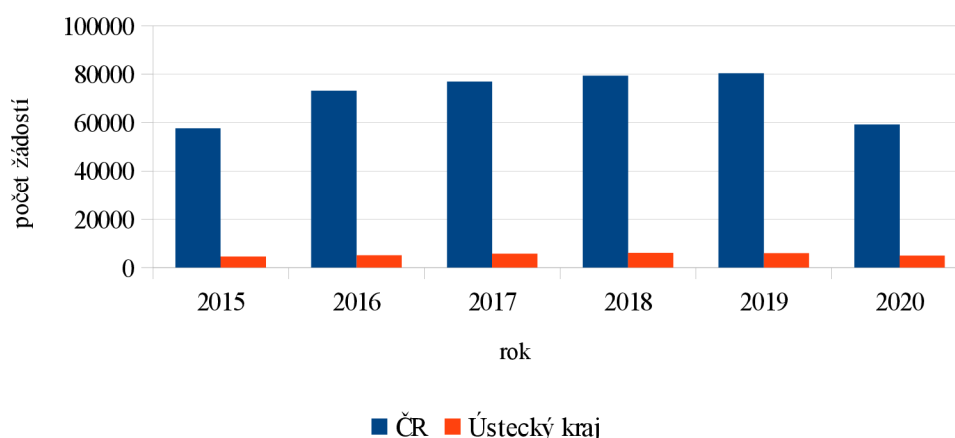
Všichni výše zmínění účastníci výzkumu pobírající důchod a současně pracující mají rovněž povědomí o možnosti úpravy (zvýšení) výše důchodu z důvodu výkonu výdělečné činnosti zakládající účast na důchodovém pojištění v souběhu s výplatou důchodu. O úpravu důchodu také žádají. Někteří žádají pravidelně vždy po 360 kalendářních dnech výdělečné činnosti, někteří úpravu důchodu moc neřeší. Jedna dotazovaná žádala zatím jen jednou, přičemž mohla v červenci 2021 žádat již po čtvrté.

Na ustanovení § 34 zákona č. 155/1995 Sb. o důchodovém pojištění byl dotazován také odborník z praxe (v rámci expertního rozhovoru). Dle jeho vyjádření pracující důchodci žádají zpravidla pravidelně vždy po „odpracovaném roce“. „*Spíše výjimkou jsou ti důchodci, kteří přijdou požádat až po ukončení výdělečné činnosti, a většinou jsou to ti, kteří o této možnosti nevěděli a dozvěděli se to náhodou*“.

Ze statistik ČSSZ Praha vyplývá, že počet žádostí o úpravu důchodu dle ustanovení § 34 odst. 4 zákona č. 155/1995 Sb., v platném znění, se každý rok zvyšuje, jak je uvedeno v následujícím grafu 8.

Graf 8

Počet žádostí o úpravu důchodu (§ 34 odst. 4 z. č. 155/1995 Sb.)

Zdroj: Statistika ČSSZ, vlastní zpracování

Z výše uvedeného grafu je patrný od roku 2015 nárůst až do roku 2019. V roce 2019 stoupl počet žádostí (za celou ČR) oproti roku 2015 o 39,35 %. V roce 2020 je patrný výrazný pokles žádostí. V roce 2020 oproti roku 2015 došlo k navýšení počtu pouze o 2,92 %. Pokles v roce 2020 je pravděpodobně způsoben vládními nařízeními v souvislosti s COVID 19. „V roce 2020 se počet žádostí dost snížil, což bylo způsobeno tím, že byli na správách omezené úřední hodiny a v době nejpřísnějších covidových opatření byly vyřizovány jen ty nejnmutnější záležitosti klientů“ uvedla k problematice vedoucí oddělení důchodového pojištění.

4.2.3.3 Předčasní starobní důchodci

Poslední skupinou účastníků výzkumu jsou senioři, kterým byl důchod přiznán dle ustanovení § 31 zákona o důchodovém pojištění, tzn. že jim byl starobní důchod přiznán před dosažením důchodového věku. Důchod je jim vyplácen, dotazované osoby nevykonávají žádnou výdělečnou činnost. Jejich věk se pohybuje v rozmezí 60 až 64 let.

Senioři z této skupiny žijí v domácnosti s partnerem. Mají širší rodinu s dětmi a vnoučaty, kterým se věnují. Jeden dotazovaný po úmrtí manželky žije sám.

Vzdělanostně je pro tuto skupinu dotazovaných charakteristický spíše nižší stupeň vzdělání. Pouze jeden senior dosáhl vysokoškolské vzdělání, a jedna seniorka studium na vysoké škole nedokončila. Ostatní absolvovali střední odborné učiliště. Jedna účastnice výzkumu učení nedokončila a má ukončené pouze základní vzdělání.

Dosaženému vzdělání odpovídá také profesní zaměření dotazovaných. Senioři byli zaměstnáváni spíše na dělnických pozicích a pouze jeden se profesně věnoval vyučenému oboru. „Jsem vyučená švadlena, ale nikdy jsem se tím neživila, tenkrát jsem se šla učit, jenom abych něčím byla. Dělal jsem ve skladech, a tak po různu jsem i uklízela.“ Vysokoškolsky vzdělaný muž pracoval celý život ve státní správě, polovinu pracovní kariéry na vyšší vedoucí pozici. Dotazovaná žena s nedokončeným vysokoškolským

vzděláním rovněž pracovala ve statní správě, několik let před odchodem do důchodu na vedoucí pozici.

V níže uvedené tabulce 8 jsou souhrnně uvedeny základní informace o účastnících výzkumu pobírajících předčasný starobní důchod.

Tabulka 8

Předčasní starobní důchodci

(osoby pobírající starobní důchod dle ustanovení § 31 zákona č. 155/1995 Sb.)

	Pohlaví	Věk	Dosažené vzdělání	Rodinný stav	Děti	Vnoučata
Účastník výzkumu 13	žena	61 let	maturita	vdaná	2	3
Účastník výzkumu 14	žena	62 let	vyučená	rozvedená – žije s partnerem	1	2
Účastník výzkumu 15	žena	60 let	základní	vdaná	2	1
Účastník výzkumu 16	muž	64 let	vyučený	ženatý	1	1
Účastník výzkumu 17	muž	63 let	VŠ – Ing.	ženatý	0	1 - soudně v péči
Účastník výzkumu 18	muž	63 let	vyučený	vdovec – žije sám	3	5

V tabulce 9 jsou pak uvedeny informace týkající se pracovních aktivit dotazovaných (jako je vzdělání, vykonávaná profese a zda byli před odchodem do důchodu pracovně zařazení či nikoli), které mohou úzce souviset s důvody pro předčasný odchod do starobního důchodu.

Tabulka 9

Hlavní důvody odchodu do předčasného starobního důchodu

	Pohlaví	Dosažené vzdělání	Vykonávaná profese	Situace/stav před důchodem	Hlavní důvody odchodu do předčasného SD
ÚV 13	žena	maturita	administrativní pracovnice, vedoucí oddělení	zaměstnání na HPP	únava, vyčerpání, manžel v důchodu
ÚV 14	žena	vyučená	skladnice, uklízečka	zaměstnání na HPP	péče o nemocného partnera
ÚV 15	žena	základní	dělnický pracovník	evidence na ÚP	finance, nemožnost najít vhodné zaměstnání
ÚV 16	muž	vyučený	zámečnick	zaměstnání na HPP	únava, zdravotní stav, nehody v práci
ÚV 17	muž	VŠ – Ing.	státní správa, ředitel	zaměstnání na HPP	nehody v práci, odvolání z funkce
ÚV 18	muž	vyučený	řidič z povolání	zaměstnání na HPP	únava, zhoršující se zdravotní stav, vnoučata

Účastníci výzkumu do předčasného starobního důchodu odcházeli ze zaměstnání. Pouze jedna žena byla dlouhodobě v evidenci na úřadu práce. Nezaměstnanost a nemožnost najít vhodné zaměstnání byla pro ni rozhodujícím faktorem pro podání žádosti o předčasný starobní důchod. „*Senioři, kteří jsou v předdůchodovém věku nezaměstnaní a jsou vedeni v evidenci úřadu práce se velmi často rozhodují pro předčasný starobní důchod a to bez ohledu na jiné okolnosti.*“ (vyňato z expertního rozhovoru) U zaměstnaných seniorů to byly většinou únava, vyčerpání, zhoršující se zdravotní stav, které

vedly k rozhodnutí ukončit zaměstnání a odejít do předčasného starobního důchodu. *„Za ty roky, co jsem dělala vedoucí už jsem toho měla dost, neustálé sledování změn v předpisech a interních pokynech už mě vyčerpávalo. Bylo pro mě víc a víc náročné nové věci vstřebat a zapamatovat.“*

Za předčasný odchod do starobního důchodu jsou senioři penalizováni procentním snížením výpočtového základu, kdy toto snížení je trvalé. Podle počtu dnů, o které senioři odešli dříve do starobního důchodu, bylo snížení v řádu stovek (nejnižší 700 Kč), ale v některých případech i v řádech tisíců korun (17,4%, tedy cca 3600 Kč). Všichni dotazovaní se na snížení důchodu informovali ještě před samotným definitivním rozhodnutím o odchodu do důchodu na okresní správě sociálního zabezpečení. I přes mnohdy vyšší finanční ztráty (např. cca 1200 Kč, 1000 Kč) byli účastníci šetření rozhodnutí odejít do starobního důchodu dříve, finanční stránka pro ně nebyla rozhodujícím faktorem. *„Byl jsem se informovat na sociálce (myšleno OSSZ) o kolik přijdu cca peněz, spočítali mi to, poradili mi s posunutím data přiznání, tak aby to krácení bylo o trochu nižší. Byl jsem sice rozhodnutý odejít dřív, ale s datum jsem si nechal poradit.“*

O procentním snížení důchodu z důvodu dřívějšího odchodu hovořila také vedoucí oddělení důchodového pojištění. Pracovníci důchodového oddělení OSSZ se v rámci možností snaží klientům informativně spočítat více variant odchodu do předčasného starobního důchodu, tak aby měli senioři možnost vybrat si vhodné datum přiznání předčasného starobního důchodu. *„U výše krácení hraje roli i jeden den. Je tedy rozdíl odejít do důchodu o 360 dní nebo o 361, v procentech je to rozdíl 1,2%. Vyjádřeno v penězích je to pak samozřejmě zcela individuální, u každého jinak, u někoho méně, u někoho více.“*

4.3 Závěr empirické části

Hlavním cílem empirické části bylo zjištění faktorů, které vedou seniory k odchodu do starobního důchodu. Jaké ekonomické a neekonomické důvody vedou seniory k rozhodnutí ukončit pracovní kariéru a odejít do starobního důchodu, případně v pracovní kariéře pokračovat i po přiznání starobního důchodu.

Empirická práce měla dvě části, z toho první spočívala ve studiu dokumentů, zvláště těch statistických sledujících sociodemografickou situaci v současné ČR a v Ústeckém kraji. Ze studovaných demografických dat je patrný nárůst počtu obyvatel ve věkové skupině 60+ v ČR o cca 3,4 procentního bodu za uplynulé desetileté období (2010 – 2020)¹⁵. V Ústeckém kraji, který co do počtu obyvatelstva zaujímá páté místo v ČR, je rozdíl o 4,14 %. Uvedená data potvrzují současný demografický problém, tedy stárnutí populace. V porovnání mužské a ženské populace ve věkové kategorii 60+ je v ČR větší podíl žen než mužů.

Na předložená data pak přímo navazují data o osobách pobírajících důchod, kdy je vidět rostoucí počet důchodců v ČR. Z celkového počtu důchodců v roce 2020 tvoří 83% starobních (včetně předčasných). Zaměříme-li se na skupinu osob pobírajících předčasný starobní důchod, tak jejich počet se zvyšuje. Stejný trend je patrný také v Ústeckém kraji, kde je podíl předčasných starobních důchodců dokonce o 2 - 3 % vyšší než je podíl pro celou ČR.

V porovnání dat nově přiznaných starobních důchodů převažují důchody s datem přiznání k zákonem stanovené věkové hranici, pouze v roce 2011 byl počet nově přiznaných předčasných starobních důchodů vyšší než důchodů přiznaných k datu nároku (k věkové hranici). Dalším vykazovaným údajem v důchodových statistikách jsou data o nově přiznaných důchodech s tzv. odloženým odchodem. V tomto ohledu lze vidět od roku 2010 výraznou sestupnou tendenci z 11% v roce 2010 na necelé 1% v roce 2019.

Druhá část práce byla zaměřena na kvalitativní výzkumné šetření pomocí nestandardizovaného rozhovoru. Výzkumné šetření proběhlo v červenci roku 2021 v Ústeckém kraji, konkrétně v okrese Teplice. Do šetření vstoupilo 18 účastníků výzkumu, 9 mužů a 9 žen. Celkem 18 respondentů bylo rozděleno podle toho zda pobírají předčasný starobní důchod a řádný starobní důchod a dále na ty, kteří s řádným starobním důchodem stále vykonávají výdělečnou činnost a ti, kteří již nepracují. Rozhovory byly předem domluvené a měly dopředu danou strukturu. Výsledky šetření byly doplněny o náhled

¹⁵ Zdroj: ČSÚ. Věkové složení obyvatel. [online] Dostupné z: https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystupobjekt&f=TABULKA&z=T&katalog=33156&pvo=DEMD003&str=v1525&c=v3~2__RP2020MP12DP31

odborníka s dlouhodobou praxí v oboru, tj. s vedoucí oddělení důchodového pojištění Okresní správy sociálního zabezpečení Teplice.

Výzkumným šetřením bylo zjištěno, že motivy pro odchod do starobního důchodu jsou rozličné. Vliv na rozhodnutí může mít dosažené vzdělání, vykonávaná profese, ekonomický status. Vliv má také to, v jaké pozici se na trhu práce aktuálně osoba nachází, ve smyslu zda je pracovně činná, zda není zdravotně práce neschopná, případně zda není vedena v evidenci uchazečů o zaměstnání. Kromě uvedených ekonomických faktorů, se objevují také faktory sociální a zdravotní. U předmětných skupin seniorů jsou zastoupeny více či méně všechny skupiny faktorů.

Zaměříme-li se na důvody odchodu do důchodu s ohledem na teorii push and pull¹⁶ faktorů, tak u skupiny nepracujících důchodců převažují spíše pull faktory, tedy okolnosti, které seniory přitahují mimo trh práce. Takovými faktory byly u respondentů jednoznačně směřování na rodinu, avšak v několika polohách a představa o důchodu jako o čase oddechu a se zaměřením na vlastní zájmy a koníčky. V zaměření na aktivity v rámci rodiny jsou buď vázané na partnera a společně trávený čas, omezený zaměstnáním v době ekonomické aktivity, nebo dospělé děti a pomoc s péčí o vnoučata. Zatímco první poloha má spíše pasivní charakter u druhé je to naopak.

U skupiny osob pobírajících předčasný starobní důchod byly jako tzv. push faktory (neboli nepříznivé okolnosti, které seniory vytlačují z trhu práce) identifikovány fyzické i psychické vyčerpání, obecně zhoršující se zdravotní stav, konflikty na pracovišti a neshody v zaměstnání, např. neshody s nadřízenými, anebo netolerance k pracovním omezením souvisejícím se stářím ze strany kolegů.

Ve skupině osob pobírajících předčasný starobní důchod hrál důležitou roli pro rozhodnutí odejít do důchodu ekonomický status jedince. Například nezaměstnanost, a tím způsobený nižší finanční příjem je ekonomickým push faktorem. V takovém případě i přes procentní snížení důchodu 14,4 % (dle dotazované cca 1100 Kč) bylo finančně výhodnější odejít do předčasného starobního důchodu. Oproti tomu u ekonomicky aktivních osob byl hlavním důvodem faktor zdraví, především subjektivní vnímání vlastního zdraví, ale i

¹⁶ Teorie push and pull faktorů dle Taylor, M. A. a Shore, L.M. (1995) in Šlapák, Holub, Průša (2017), str. 11

zdravotní stav blízké osoby (partnera). Faktor zdraví měl vliv, jak v pozitivním smyslu tak v negativním. Tedy, že důvodem pro dřívější odchod do důchodu byl špatný nebo zhoršující se zdravotní stav, ale také naopak relativně dobrý zdravotní stav. Dotazovaný se chtěl věnovat mimopracovním rodinným aktivitám („užít si vnoučata“), dokud je ještě zdravotně v pořádku.

Kromě ekonomického statusu má na rozhodnutí o důchodu vliv také úroveň dosaženého vzdělání a následně vykonávaná profese. Odchod z trhu práce a předčasný starobní důchod volily osoby s nižším stupněm vzdělání, tedy s výučním listem a se základním vzděláním. Jedinci vykonávali práce spíše méně odborné, nevyžadující vysokou kvalifikaci. Výjimkou z uvedeného jsou dva vysoce vzdělaní účastníci výzkumu (muž absolvent VŠ, žena nedokončené studium VŠ). Tyto dotazované spojuje vysoká odborná kvalifikace a zaměstnání ve státní správě na vedoucích pozicích. Obdobné zkušenosti má i vedoucí oddělení důchodového pojištění v Teplicích. Potvrdila, že o předčasný starobní důchod žádají více jedinci vyučení, nebo i pouze s dokončenou povinnou školní docházkou. Zpravidla jde o pracující manuálně v dělnických profesích. Oproti tomu senioři pracující v souběhu s pobíráním důchodu jsou jedinci s vysokoškolským stupněm vzdělání nebo s maturitním stupněm vzdělání. Jde o profese vyžadující vysokou odbornou specializaci.

V porovnání tří skupin seniorů jsou pracující důchodci specifickou skupinou. U nepracujících důchodců je rodina determinantem pro odchod z trhu práce, kdežto u pracujících důchodců je rodina, rodinný status důvodem pro setrvání na trhu práce i přes důchodový věk. Například ztráta partnera v době před přiznáním důchodu ovlivnila dotazovanou v rozhodnutí setrvat v zaměstnání i po důchodovém věku. Pro jinou je to možnost častějších návštěv svých vnoučat, které žijí v zahraničí. Snaha být nadále pro manžela/ku rovnocenným partnerem. Být v psychické i fyzické kondici je dalším důvodem pro to, být i nadále aktivní na trhu práce. Faktor zdraví ve skupině pracujících v důchodovém věku, zde působí také naopak. Pracující důchodce zaměstnání udržuje v kondici, jak psychické tak fyzické, obávají se, že změnou životního režimu by se začaly objevovat zdravotní problémy. Zmíněné důvody jsou úzce napojené na důvody a faktory sociální, tj. seberealizace, potřeba něco dělat, být mezi lidmi, udržení sociálních kontaktů a vztahů., udržovat si aktivní mysl. Uvedené důvody se mohou jevit jako prvky péče sama o

sebe, sebezpečí. Z rozhovoru s vedoucí oddělení vyplynulo, že za setrváním na trhu práce i po přiznání důchodu mohou být i obavy ze změny životního stylu, životního rytmu, obavy z přebytku volného času, který nebudou umět využít.

S ohledem na rozdělení důvodů a motivů pro odchod do důchodu (případně pro setrvání na trhu práce) do základních skupin, lze říci, že mají větší váhu spíše neekonomické faktory (zdravotní, sociální) než faktory ekonomické. Pro předčasné starobní důchodce, i přes mnohdy vysokou finanční penalizaci za předčasný odchod do důchodu, byla důležitější neekonomická úroveň, tj. vlastní hodnota zdraví, zdraví rodinných příslušníků, volný čas věnovaný svým koníčkům a rodinným příslušníkům. Stejně tak je tomu u skupiny seniorů, kteří s důchodem nadále vykonávají výdělečnou činnost. Pro dotazované seniory jsou finanční bonusy, v podobě „druhého“ příjmu (mzdy) a procentního navýšení výpočtového základu důchodu za odpracované dny v souběhu s výplatou důchodu, určitou motivací, ale nastupují až po těch neekonomických. Hlavními důvody pro setrvání na trhu práce i po přiznání důchodu jsou pro ně důvody sociální.

Porovnáme-li skupinu starobních důchodců, kteří opustili trh práce dříve a skupinu seniorů, kteří naopak setrvávají na trhu práce i po přiznání důchodu, tak na jejich rozhodnutí má vliv vedle faktoru zdraví také faktor spokojenosti v zaměstnání. Ekonomicky aktivní důchodce spojuje pracovní spokojenost, práce je naplňuje, mají z práce radost. Naopak předčasní starobní důchodci zmiňovali konflikty na pracovišti, neshody s nadřízenými, a dále také pracovní stres postupně vedoucí k vyčerpání, únavě.

5 Závěr

Současné pojetí stáří je sociology vnímané jako složitý a nejednoznačný fenomén. Ve vztahu k sociální politice, zvláště pak k oblasti sociálního zabezpečení se rozlišuje několik fází stáří, v nichž se potřeby seniorů a poptávka po sociálních službách mění kvalitativně i kvantitativně. Sociologové a gerontologové rozlišují neméně tři kategorie seniorů od těch, u nichž se očekává pouze finanční podpora neekonomicky aktivního člověka (65 až 74 let), k níž se v pozdějším věku připojuje i požadavek neekonomického zajištění v oblasti sociálních služeb (ve věkové kategorii 75 až 84 a zvláště pak v kategorii nad 85 let). Přesto je rozhodnutí o odchodu do starobního důchodu a odchod z trhu práce individuálním rozhodnutím jedince, který zhodnocuje ekonomické i neekonomické faktory ovlivňující jeho odchod do starobního důchodu.

Seniorům a jejich odchodu do důchodu je s ohledem na demografický vývoj v ČR, ale i v dalších evropských státech věnována stále větší pozornost, jež zatěžuje realizaci konceptu sociálního státu. Sociální stát může využívat ekonomické i neekonomické nástroje, jimiž se snaží ovlivnit jednání jedinců a dle ekonomické a demografické situace v zemi ovlivňovat rozhodování zvýhodňováním seniorů v setrvávání na trhu práce i poté, co dosáhne nároků na starobní důchod, či naopak. V této práci jsem se zabývala právě touto problematikou. Hlavním cílem práce bylo tedy identifikovat ekonomické a neekonomické faktory a jejich vliv na rozhodování o odchodu do starobního důchodu se zvláštním zřetelem na tzv. push and pull faktory, které přispívají k odchodu (i předčasněmu) do starobního důchodu, a které naopak zadržují starobní důchodce na trhu práce.

Samotná empirická práce měla dvě části, první byla založena na studiu dokumentů (zvláště statistických sledujících sociodemografickou situaci v současné ČR a budoucí trendy) a polostandardizovaném dotazování (sledující motivy pro odchod do důchodu či setrvání na trhu práce). V předložených datech lze spatřit v minulosti přijaté změny zákona o důchodovém pojištění. Jednak je to parametrická změna zákona od 1. 1. 2010, která se týkala transformace všech invalidních důchodů na starobní důchody u pojištěnců, kteří dosáhli věku 65 let. Uvedená změna zákona způsobila 26% rozdíl v počtu starobních

důchodců v roce 2010 oproti roku 2009. Další změnou zákona, která se výrazně projevila ve vývoji počtu důchodců, byla jedna ze změn tzv. malé důchodové reformy. Konkrétně se jedná o zvýšení sazeb penalizace za předčasný odchod do starobního důchodu od 1. 1. 2012, kdy osoby v předdůchodovém věku tehdy uvažující o předčasném starobním důchodu na toto reagovali tím, že svůj odchod do předčasného starobního důchodu uskutečnili ještě před změnou zákona. V roce 2011 bylo přiznáno 76, 5 tis. předčasných starobních důchodů, v roce 2012 to pak bylo o více než polovinu méně. Od roku 2013 pak již platí trend nárůstu počtu osob pobírajících předčasný starobní důchod. V porovnání České republiky a Ústeckého kraje je podíl předčasných důchodů na starobních důchodech o necelé 3% vyšší než jak je tomu za celou ČR. Důvodem vyššího počtu osob, které volí předčasný starobní důchod mohou být patrně vyšší míra nezaměstnanosti v kraji oproti průměru ČR, dále nižší průměrná mzda oproti průměru v ČR. Na vliv těchto makroekonomických ukazatelů poukazovala dotazovaná v expertním rozhovoru. Mimo tyto ukazatele zmínila rovněž nižší vzdělanostní úroveň v kraji.

I přes vzrůstající počet seniorů má vývoj počtu důchodů přiznaných tzv. po nároku na důchod od roku 2010 výrazně klesající tendenci. Patrně je toto způsobené rovněž změnou zákona o důchodovém pojištění. Od roku 2010 již nemusí mít pracující starobní důchodci uzavřen pracovní poměr na dobu určitou ne delší než 1 rok. Starobní důchodci mohou pracovat bez jakýchkoli omezení. Dle vedoucí oddělení důchodového pojištění, senioři raději volí možnost souběhu výplaty důchodu a výdělečné činnosti než, že by byli aktivní na trhu práce i po důchodovém věku, ale bez přiznaného důchodu. Dále zmínila zejména ekonomickou výhodnost a to jak pro samotného seniora, tak pro stát. Pracující důchodce má k dispozici dva příjmy místo jednoho. Z pohledu státu je výdaj na zvýšení důchodu za výdělečnou činnost minimální, kdy činí pouze 0,4% výpočtového základu důchodu za každých 360 odpracovaných dnů. Nelze tedy mluvit o nástroji státu, které by potencionální starobní důchodce „přidržoval“ na trhu práce. Je to spíše možný souběh starobního důchodu s působením na trhu práce (zaměstnáním).

V návaznosti na stanovený cíl práce jsem provedla kvalitativní výzkumné šetření. Šetřením, do kterého vstoupilo 18 seniorů, jsem vytvořila 3 kategorie seniorů (nepracující důchodci, pracující důchodci, předčasní starobní důchodci). V těchto kategoriích jsem prováděla analýzy a interpretace sebraných dat.

Při identifikaci faktorů jsem vycházela z teorie push and pull faktorů (nebo také teorie tlaku a tahu). Push faktory, které seniory tlačí k odchodu do důchodu se objevily u skupiny seniorů pobírajících předčasný starobní důchod. Hlavní roli hraje ekonomický status jedince, a zejména nezaměstnanost. Z neekonomických faktorů lze jmenovat faktor zdraví, který působí jak v negativním tak pozitivním smyslu. Opakem k push faktorům působí pull faktory, které pozitivně determinují seniory k ukončení ekonomické aktivity a odchodu do starobního důchodu. Faktory tahu (pull) jsem ve větší míře identifikovala u skupiny nepracujících důchodů, nejvýznamnějším motivem pro odchod z trhu práce bylo směřování na rodinu a to v několika polohách (vázání na partnera, péče o osoby blízké, pomoc s péčí o vnoučata).

Překvapivým zjištěním je, že pro skupinu pracujících důchodců nejsou hlavním důvodem pro setrvání v ekonomické aktivitě finanční bonusy z toho vyplývající. Hlavní roli zde hrají neekonomické faktory a to zejména ty sociální. Stejně tak překvapivá se zdá být otázka financí u seniorů odcházejících do důchodu před dosažením důchodového věku, kdy pro jejich rozhodnutí nebylo rozhodující snížení příjmu ve smyslu krácení důchodu.

Shrnutím shora uvedeného lze odpovědět na v úvodní části práce stanovené otázky. Faktory, které hrají roli u seniorů v jejich rozhodování o odchodu do řádného starobního důchodu jsou zejména rodina a vlastní zájmové aktivity. Mezi faktory ovlivňující seniory při rozhodnutí odejít do předčasného starobního důchodu jsou fyzické i psychické vyčerpání, zdravotní stav jak ve smyslu negativním tak naopak pozitivním, konflikty na pracovišti a neshody s nadřízenými. Faktory ovlivňující seniory k odchodu do starobního důchodu s pokračující ekonomickou aktivitou jsou zejména sociální v pozitivním smyslu jako například seberealizace, udržení sociálních vztahů a kontaktů. Objevují se však i ve smyslu negativním, tedy obavy ze změny životního rytmu, z přebytku volného času. Motivací pro pokračování v pracovních aktivitách je i finanční zabezpečení, není však prioritní.

Po zpracování výzkumného šetření si dovoluji vyslovit hypotézy, že předčasný starobní důchod volí častěji osoby vyučené nebo se základním vzděláním pracující v dělnických profesích vykonávajících méně kvalifikované práce, a opačně, že souběh

výplaty důchodu s výdělečnou činností, případně odklad starobního důchodu a pokračování v ekonomické aktivitě je charakteristické spíše pro jedince s vyšším stupněm vzdělání (maturita, VŠ), kteří v pracovním životě zastávají vysoce odborné posty. Přitom předpokladem je, že převažují neekonomické faktory, a otázkou pro další výzkum je: do jaké míry se podílí ekonomický faktor na rozhodnutí o odchodu z trhu práce. Současný systém zabezpečení ve stáří se jeví jako dostatečně silným nástrojem sociální politiky. Pak spíše vyvstávají kvalitativní rozměry rozhodnutí o odchodu do důchodu. V případě předčasných starobních důchodů se jeví překážky na straně jisté neschopnosti než neochoty setrvat na trhu práce. Jde o seniory, kteří deklarují zejména zdravotní potíže, případně neschopnost setrvat na trhu práce z důvodu nezaměstnanosti. V situaci řádného starobního důchodu buď senioři váží ekonomický přínos práce vůči času, který mohou věnovat sobě, svým blízkým a zálibám, anebo jsou připraveni k práci v rámci šedé ekonomiky (největším rozsahem takové činnosti je péče o osobu blízkou – partnera či vnoučata). V případě rozhodování o setrvání na trhu práce se jako hlavní faktor ukazuje ohrožení samotou, jde o situaci, kdy si lidé uvědomují vliv práce na seberealizaci a dostatek sociálních kontaktů. Vzdělání může být rozhodujícím faktorem, avšak ne v případě specializací a práce ve státní sféře. Zvláštní zřetel by v případě dalšího sledování pracujících starobních seniorů byla otázka omezení v případě zákazu souběhu práce a pobírání starobního důchodu pro případné nastavení hranice motivující k odchodu do starobního důchodu, anebo pro zvažování o jiném způsobu přechodu (či průniku) bytí na trhu práce a mimo něj ve starobním důchodu.

Pro kategorii předčasných důchodců předpokládejme hypotézu, že do předčasného starobního důchodu vstupují zejména lidé s nižší kvalifikací, kteří po většinu svého ekonomicky aktivního života vykonávají dělnické profese a jejich rozhodnutí je v této souvislosti spojeno se zdravotními problémy a únavou.

Pro kategorii řádných důchodů předpokládejme hypotézu, že jejich rozhodnutí je převážně vedeno dalšími aktivitami v rámci rodiny zpravidla péče o blízké osoby, většinou jde o projevy šedé ekonomiky.

Pro kategorii pracujících předpokládejme setrvání na trhu práce zejména z neekonomických důvodů (potřebnost v zaměstnání, sociální kontakty).

6 Seznam použitých zdrojů

Literatura:

- ARNOLDOVÁ, A. (2012): *Sociální zabezpečení I*. Praha: Grada Publishing, a.s.
- DISMAN, M. (2002): *Jak se vyrábí sociologická znalost. Příručka pro uživatele*. Praha: Nakladatelství Karolinum
- DURDISOVÁ, J. (2005): *Sociální politika v ekonomické praxi (vybrané problémy)*. Praha: Nakladatelství Oeconomica
- GRUSS, P. (2007): *Perspektivy stárnutí: z pohledu psychologie celoživotního vývoje*. Praha: Portál, s.r.o.
- HAŠKOVCOVÁ, H. (2010): Fenomén stáří. Praha: Havlíček Brain Team
- KELLER, J. (2005): *Soumrak sociálního státu*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON)
- KREBS, V. a kol. (2007): *Sociální politika*. Praha: ASPI, a.s.
- LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. (2006): *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing, a.s.
- MAREŠ, P. (1998): Senioři a politika. *Sociologický časopis*, 34, 321 – 337
- MATOUŠEK, O. a kol. (2005): *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál s.r.o.
- POTŮČEK, M. (1995): *Sociální politika*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON)
- POTŮČEK, M. (2018): *České důchody*. Praha: Nakladatelství Karolinum
- RAŠTICOVÁ, M., BÉDIOVÁ, M., a kol. (2018): *Práce, nebo důchod?* Brno: B a P Publishing.
- SAK, P., KOLESÁROVÁ, K. (2012): *Sociologie stáří a seniorů*. Praha: Grada Publishing, a.s.
- SVOBODOVÁ, K. (2010): Demografické stárnutí a životní podmínky seniorů v České republice. *Demografie*, 4, 185 – 194
- ŠLAPÁK, M., HOLUB, M., PRŮŠA, L. (2017): *Faktory ovlivňující rozhodnutí o odchodu do starobního důchodu*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i.
- VEČEŘA, M. (1996): *Sociální stát. Východiska a přístupy*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). Dotisk 2.vydání, 2001
- ZICH, F. (2004): *Úvod do sociologického výzkumu*. Praha: Eupress

Právní předpisy:

- ÚZ, Úplné znění (2020). *Sociální pojištění – pojistné na sociální zabezpečení, nemocenské pojištění, důchodové pojištění, organizace a provádění sociálního zabezpečení*. Ostrava-Hrabůvka: Nakladatelství Sagit, a.s.

Internetové zdroje:

Česká správa sociálního zabezpečení. *Důchody - obecné informace*. [online] Dostupné z: «<https://www.cssz.cz/web/cz/duchody-obecne-informace>» [cit. 4.10.2020]

Česká správa sociálního zabezpečení. *Starobní důchod*. [online] Dostupné z: «<https://www.cssz.cz/starobni-duchod>» [cit. 4.10.2020]

Česká správa sociálního zabezpečení. *Starobní důchod podrobně*. [online] Dostupné z: «<https://www.cssz.cz/web/cz/starobni-duchod-podrobne>» [cit. 4.10.2020]

Český statistický úřad, 2014: *Stárnutí se nevyhneme*. [online] Dostupné z: «<https://www.czso.cz/csu/czso/ea002b5947>» [cit. 16.11.2020]

Český statistický úřad, 2015: *Vybrané údaje o sociálním zabezpečení za rok 2015*. [online] Dostupné z: «<https://www.czso.cz/documents/10180/34280637/19002916k1.pdf/76f3c5b8-8930-4eca-b8c9-6ec0eafac3e?version=1.1>» [cit. 4.10.2020]

Český statistický úřad, 2018: *Věková skladba obyvatel Česka se výrazně promění*. [online] Dostupné z: «<https://www.czso.cz/csu/czso/vekova-skladba-obyvatel-ceska-se-vyrazne-promeni>» [cit. 19.11.2020]

Český statistický úřad, 2019: *Zaostřeno na ženy a muže – 2019*. [online] Dostupné z: «<https://www.czso.cz/csu/czso/1-obyvatelstvo-rodiny-domacnosti>» [cit. 19.11.2020]

Český statistický úřad, 2020: *Naděje dožití aneb kolika let se můžeme dožít v našem kraji?* [online] Dostupné z: «<https://www.czso.cz/csu/xu/nadeje-dozeni-aneb-kolika-let-se-muzeme-dojit-v-nasem-kraji>» [cit. 4.1.2021]

ČTK, idnes.cz, 2018: Do důchodu později a jiné daně, radí Česku OECD. [online] Dostupné z: «https://www.idnes.cz/ekonomika/domaci/cesko-hdp-ekonomika-rust-zpomaleni.A180716_140829_ekonomika_rts» [cit. 9.6.2021]

Komise pro spravedlivé důchody: [online] Dostupné z: «<http://duchodovakomise.cz/>» [cit. 11.5.2021]

MAZÚCHOVÁ, S., HORÁČEK, F. (2020): *Ekonomové: Penzijní reforma je neudržitelná, návrh Maláčové je spíš kampaň*. [online] Dostupné z: «https://www.idnes.cz/ekonomika/domaci/duchod-jana-malacova-penzijni-reforma-ekonomove-udrzitelnost-spravedlnost.A201211_114822_ekonomika_maz» [cit. 27.5.2021]

Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2008: *Kvalita života ve stáří. Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012*. [online] Dostupné z: «https://www.mpsv.cz/documents/20142/372809/starnuti_cz_web.pdf/4411f954-d060-881c-0ab0-22d1600948be» [cit. 28.9.2020]

Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2015: *Politika přípravy na stárnutí v České republice 2015*. [online] Dostupné z: «https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/Politika_pripravy_na_starnuti_v_CR.pdf/c4ba3054-bd5f-42c3-9805-1da55b4f91a8» [cit. 28.9.2020]

Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2018: *Strategie přípravy na stárnutí společnosti 2019-2025*. [online] Dostupné z: «https://amsp.cz/wp-content/uploads/2019/08/Strategie-p%C5%99%C3%ADpravy-na-st%C3%A1rnut%C3%AD-spole%C4%8Dnosti-2019-2025-ma_ALBSBADJYUA2.pdf» [cit. 28.9.2020]

Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2019: *Zpráva o stavu důchodového systému České republiky a o jeho předpokládaném vývoji se zřetelem na demografickou situaci České republiky a na očekávaný populační a ekonomický vývoj*. [online] Dostupné z: «https://www.komora.cz/files/uploads/2019/06/ma_ALSBCLD4MQD.pdf» [cit.]

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Důchodové pojištění*. [online] Dostupné z: «<https://www.mpsv.cz/web/cz/duchodove-pojisteni>» [cit. 4.10.2020]

Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2020: *Statut Rady vlády pro seniory a stárnutí populace*. [online] Dostupné z: «<https://www.mpsv.cz/statut-rady>» [cit. 28.9.2020]

Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2021: *Spravedlivá důchodová reforma*. [online] Dostupné z: «<https://www.mpsv.cz/spravedлива-duchodova-reforma>» [cit. 9.6.2021]

POTŮČEK, M. (2017): Odborná komise pro důchodovou reformu, její činnost a výstupy. *Fórum sociální politiky*. [online] Dostupné z: «https://www.vupsv.cz/wp-content/uploads/2021/04/Potucek-Martin-Odborna-komise-pro-duchodovou-reformu-jeji-cinnost-a-vystupy.-FSP_c.-6-2017.pdf» [cit. 20.5.2021]

POTŮČEK, M. (2019): *Desatero sociálního státu*. [online] Dostupné z: «<https://www.martinpotucek.cz/wp-content/uploads/2019/11/soc-stat-naklady-vynosy.pdf>» [cit. 15.4.2021]

RUDOLFOVÁ, V. (2014): *Historie vývoje důchodového systému v ČR*. [online] Dostupné z: «<http://duchodova-komise.cz/wp-content/uploads/2014/07/V.-Rudolfova-Historie-v%C3%BDvoje-d%C5%AFchodov%C3%A9ho-syst%C3%A9mu-v-%C4%8CR-%C4%8Derven-2014.pdf>» [cit. 19.8.2020]

Senioři ČR, 2018: *Právní definice seniora dosud chybí*. [online] Dostupné z: «<https://senioricr.cz/pravni-definice-seniora-dosud-chybi/>» [cit. 1.9.2020]

SVOBODA, J. (2021): *Důchodová reforma skončí u ledu. Opět*. [online] Dostupné z: «<https://www.novinky.cz/domaci/clanek/duchodova-reforma-skonci-u-ledu-opet-40355176>» [cit. 27.5.2021]

ŽÍDEK, B. (2020): *Všichni důchodci dostanou základní penzi 10 tisíc, počítá návrh reformy*. [online] Dostupné z: «<https://www.novinky.cz/ekonomika/clanek/vsichni-duchodci-dostanou-zakladni-duchod-10-tisic-pocita-navrh-reformy-40344928>» [cit. 9.6.2021]

ŽÍDEK, B. (2021): *Půjdou dvacátníci do důchodu v 73 letech? Reformu je třeba brát vážně, říkájí experti*. [online] Dostupné z: «[novinky.cz/ekonomika/clanek/pujdou-dvacatnici-do-duchodu-v-73-letech-reformu-je-treba-brat-vazne-rikaji-experti-40347730](https://www.novinky.cz/ekonomika/clanek/pujdou-dvacatnici-do-duchodu-v-73-letech-reformu-je-treba-brat-vazne-rikaji-experti-40347730)» [cit. 27.5.2021]

7 Přílohy

Příloha A:

Přehled Komisí pro důchodovou reformu jako poradní orgány vlády

Období	Název komise	Zastoupení	Přijetí návrhů
1999	Podvýbor pro důchodovou reformu v Senátu ČR	Politické	
2000	Dočasná komise pro důchodovou reformu v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR	Politické	
2004 – 2005	Bezděková komise I – Výkonný tým expertů	Politické Odborné – ekonomové, právníci, demografové	ne
2010	Bezděková komise II – Poradní expertní sbor	Odborné – ekonomové, právníci	ne
2011 – 2012	Národní ekonomická rada vlády	Odborné – ekonomové	Částečně ano
2011 – 2012	Expertní skupina vlády Petra Nečase – ČSSD	Politické – vládní koalice a nejsilnější opoziční strany Odborné – ekonomové, sociologové, právníci	Částečně ano
2014 – 2017	Odborná komise pro důchodovou reformu – Martin Potůček	Politické Odborné – sociologové, demografové, ekonomové, právníci	Částečně ano
2019 dosud	Komise pro spravedlivé důchody – Danuše Nerudová	Politické – poslanecké a senátorské kluby odborná veřejnost státní správa a veřejnoprávní subjekty zájmové sdružení a organizace sociální partneři	

Zdroj: Rudolfová 2014: 7; Potůček 2018: 126, Komise pro spravedlivé důchody

Příloha B

Důchodový věk

Důchodový věk u pojištěnců narozených v období let 1936 až 1971						
Rok narození	Důchodový věk činí u					
	mužů	žen s počtem vychovaných dětí				
		0	1	2	3,4,2020	5 a více
1936	60r+2m	57r	56r	55r	54r	53r
1937	60r+4m	57r	56r	55r	54r	53r
1938	60r+6m	57r	56r	55r	54r	53r
1939	60r+8m	57r+4m	56r	55r	54r	53r
1940	60r+10m	57r+8m	56r+4m	55r	54r	53r
1941	61r	58r	56r+8m	55r+4m	54r	53r
1942	61r+2m	58r+4m	57r	55r+8m	54r+4m	53r
1943	61r+4m	58r+8m	57r+4m	56r	54r+8m	53r+4m
1944	61r+6m	59r	57r+8m	56r+4m	55r	53r+8m
1945	61r+8m	59r+4m	58r	56r+8m	55r+4m	54r
1946	61r+10m	59r+8m	58r+4m	57r	55r+8m	54r+4m
1947	62r	60r	58r+8m	57r+4m	56r	54r+8m
1948	62r+2m	60r+4m	59r	57r+8m	56r+4m	55r
1949	62r+4m	60r+8m	59r+4m	58r	56r+8m	55r+4m
1950	62r+6m	61r	59r+8m	58r+4m	57r	55r+8m
1951	62r+8m	61r+4m	60r	58r+8m	57r+4m	56r
1952	62r+10m	61r+8m	60r+4m	59r	57r+8m	56r+4m
1953	63r	62r	60r+8m	59r+4m	58r	56r+8m
1954	63r+2m	62r+4m	61r	59r+8m	58r+4m	57r
1955	63r+4m	62r+8m	61r+4m	60r	58r+8m	57r+4m
1956	63r+6m	63r+2m	61r+8m	60r+4m	59r	57r+8m
1957	63r+8m	63r+8m	62r+2m	60r+8m	59r+4m	58r
1958	63r+10m	63r+10m	62r+8m	61r+2m	59r+8m	58r+4m
1959	64r	64r	63r+2m	61r+8m	60r+2m	58r+8m
1960	64r+2m	64r+2m	63r+8m	62r+2m	60r+8m	59r+2m
1961	64r+4m	64r+4m	64r+2m	62r+8m	61r+2m	59r+8m
1962	64r+6m	64r+6m	64r+6m	63r+2m	61r+8m	60r+2m
1963	64r+8m	64r+8m	64r+8m	63r+8m	62r+2m	60r+8m
1964	64r+10m	64r+10m	64r+10m	64r+2m	62r+8m	61r+2m
1965	65r	65r	65r	64r+8m	63r+2m	61r+8m
1966	65r	65r	65r	65r	63r+8m	62r+2m
1967	65r	65r	65r	65r	64r+2m	62r+8m
1968	65r	65r	65r	65r	64r+8m	63r+2m
1969	65r	65r	65r	65r	65r	63r+8m
1970	65r	65r	65r	65r	65r	64r+2m
1971	65r	65r	65r	65r	65r	64r+8m

Zdroj: Starobní důchody podrobně – ČSSZ. Dostupné z:

«<https://www.cssz.cz/web/cz/starobni-ducnod-podrobne>» [cit. 4.10.2020]

Příloha C

Potřebná doba pojištění pro nárok na starobní důchod

Podle ust. § 29 odst. 1 zdp – řádný starobní důchod

Pojištěnec získal dobu pojištění nejméně

- 25 let a dosáhl věku potřebného pro vznik nároku na starobní důchod před rokem 2010
- 26 let a dosáhl důchodového věku v roce 2010
- 27 let a dosáhl důchodového věku v roce 2011
- 28 let a dosáhl důchodového věku v roce 2012
- 29 let a dosáhl důchodového věku v roce 2013
- 30 let a dosáhl důchodového věku v roce 2014
- 31 let a dosáhl důchodového věku v roce 2015
- 32 let a dosáhl důchodového věku v roce 2016
- 33 let a dosáhl důchodového věku v roce 2017
- 34 let a dosáhl důchodového věku v roce 2018
- 35 let a dosáhl důchodového věku po roce 2018

Podle ust. § 29 odst. 2 zdp - „poměrný“ starobní důchod

Pojištěnec má nárok na starobní důchod, jestliže nesplnil podmínky dle § 29 odst. 1 a získal dobu pojištění nejméně

- 15 let a dosáhl před rokem 2010 věku alespoň 65 let
- 16 let a dosáhl v roce 2010 věku alespoň o 5 let vyššího, než je důchodový věk dle § 32 pro muže stejného data narození
- 17 let a dosáhl v roce 2011 věku alespoň o 5 let vyššího, než je důchodový věk dle § 32 pro muže stejného data narození
- 18 let a dosáhl v roce 2012 věku alespoň o 5 let vyššího, než je důchodový věk dle § 32 pro muže stejného data narození
- 19 let a dosáhl v roce 2013 věku alespoň o 5 let vyššího, než je důchodový věk dle § 32 pro muže stejného data narození
- 20 let a dosáhl po roce 2013 věku alespoň o 5 let vyššího, než je důchodový věk dle § 32 pro muže stejného data narození

Zdroj: ÚZ 2020 – zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

Příloha D

Jednotlivé charakteristiky účastníků výzkumu

Účastník výzkumu 1

Žena ve věku šedesát dva let. Po rozvodu žije sama v družstevním bytě ve staré zástavbě. Pochází z deseti sourozenců a kvůli tomu, jak sama říká má pouze základní vzdělání. Pracovala vždy v dělnických profesích, v druhé polovině 90. let začala pomáhat manželovi v rodinné firmě. Před přiznáním starobního důchodu onemocněla a byla ženou v domácnosti. Od prosince 2020 pobírá řádný starobní důchod. Má dvě děti a 3 vnoučata. S důchodem nepracuje a o práci s důchodem vůbec neuvažuje. Příležitostně pomáhá synovi a snaže s hlídáním dvouleté vnučky.

Účastník výzkumu 2

Žena narozena v lednu 1958. Vystudovala střední zdravotnickou školu, obor všeobecná zdravotní sestra. Po maturitě nastoupila do městské nemocnice, kde na chirurgickém oddělení pracovala až do důchodu. Žije s manželem, který pobírá předčasný starobní důchod od dubna roku 2019. Dotazovaná pobírá řádný starobní důchod od data nároku, tj od srpna 2019. Pracovní poměr ukončila k 31.8.2019, od té doby nepracuje. V zaměstnání je stále i po dvou letech přemlouvána, aby pracovala alespoň na zkrácený pracovní úvazek. Dotazovaná však již pracovat nechce. Vychovala jednu dceru. Před přiznáním důchodu se jí narodila vnučka, s kterou ráda tráví volný čas. S manželem podnikají výlety, sportují, cestují a dělají vše, na co se těšili, když ještě byli pracovně aktivní. Oba pracovali celý život ve směnném provozu a doma „se někdy jen míjeli.“

Účastník výzkumu 3

Žena narozena v červnu 1959. Vychovala dvě děti. Řádný starobní důchod jí byl přiznán v únoru 2021, tj od data nároku. Účastnice šetření žije s manželem v rodinném domě v menším městě. Vychovali dvě děti, mají dvě vnoučata. Je vyučena prodavačkou v oboru potravin. Celý život pracovala jako prodavačka v řeznictvích a uzenářstvích. Tři roky před přiznáním starobního důchodu onemocněla a byl jí přiznán invalidní důchod pro invaliditu třetího stupně. Po zlepšení zdravotního stavu jí byla invalidita snížena na druhý stupeň. Respondentka se již do původního zaměstnání nevrátila, 6 měsíců před přiznáním starobního důchodu byla v evidenci úřadu práce. S důchodem nepracuje a pracovat nechce. S manželem pomáhají s hlídáním vnoučat.

Účastník výzkumu 4

Muž narozený v roce 1957. Žije s manželkou v rodinném domě. V domě žije dále syn s rodinou. Manželka pobírá starobní důchod a s důchodem dále pracuje. Dotazovaný je vyučený elektromontér. Většinu života vykonával zaměstnání v těžkých pracovních podmínkách se stálým pracovištěm v podzemí hlubinných dolů. Po ukončení těžby v hlubinném dole byl propuštěn ze zaměstnání. Krátce byl v veden v evidenci uchazečů o zaměstnání, poté nastoupil na hlavní pracovní poměr do lomu (povrchového dolu), kde vykonával zaměstnání až do března 2021, kdy mu byl přiznán starobní důchod. Vzhledem k náročným zaměstnáním se na důchod těšil. O další práci již neuvažuje, chce se naplno věnovat svému hobby, kterým je chovatelství a výcvik psů.

Účastník výzkumu 5

Účastník výzkumu č. 5 je šedesáti čtyřletý technik. Rozvedený, žije s přítelkyní v družstevním bytě v panelovém domě. Přítelkyně pobírá starobní důchod a příležitostně chodí vypomáhat jako obsluha do pivnice. Během pracovní kariéry pracoval jako technik ve vrtném a geologickém průzkumu. Vystudoval hornickou průmyslovou školu. Stále na stejné pozici a ve stejné firmě, která jen měnila majitele a názvy. V zaměstnání byl nucen skončit ke konci roku 2019 poté, co organizace, ve které pracoval, ukončila činnost. Od ledna do září byl veden v evidenci uchazečů o zaměstnání na úřadu práce. Nepodařilo se mu nalézt jiné vhodné zaměstnání, přestože zpočátku pracovat chtěl. Starobní důchod pobírá od září 2020 a jak říká během doby, co byl v evidenci na úřadu práce si postupně zvykl na to, že je doma, věnuje se vnoučatům, přítelkyni, a o tom, že by nastoupil někam do zaměstnání již neuvažuje.

Účastník výzkumu 6

Muž ve věku šedesát čtyři let. Je ženatý, s manželkou vychoval tři děti. Vystudoval střední stavební průmyslovou školu. Pracoval u různých zaměstnavatelů jako stavbyvedoucí. Od roku 2000 do roku 2017 pracoval na stavbách v Německu. V Německu trvale nežil, jednou za měsíc měl týden volno a jezdil domů za manželkou. O přestěhování do zahraničí neuvažovali, vzhledem k tomu, že manželka při zaměstnání pečovala o své nemocné rodiče. Od roku 2018 vypomáhal synovi, který podniká ve stavebnictví. Řádný starobní důchod pobírá od ledna 2021 a pracovat již rozhodně nechce. Jak sám uvádí, z dob v Německu má něco naspořeno a pracovat už nemusí. Manželka by měla pobírat důchod od září 2021 a už se těší, jak budou cestovat a trávit spolu volný čas.

Účastník výzkumu 7

Muž ve věku 65 let vysokoškolsky vzdělaný, od smrti manželky je sám. Žije ve dvou generačním domě s dcerou a její rodinou. Dále vychoval s manželkou syna. Pracuje jako projektant, konstruktér, statik. Dále působí jako soudní znalec. Řádný starobní důchod pobírá od července 2020 v plné výši a s důchodem nadále vykonává samostatnou výdělečnou činnost. Ke starobnímu důchodu pobírá vdovecký důchod. Pracovat chce i nadále. Finanční ohodnocení pro něj již není rozhodující. Stále se cítí potřebným, dokud to jde chce předávat své zkušenosti a znalosti svým mladším kolegům.

Účastník výzkumu 8

Dotazovaný číslo 8 je muž narozený v roce 1952. Žije v rodinném domě s manželkou. V domě s nimi dále žije dcera samoživitelka s vnučkou. Vystudoval střední průmyslovou školu se specializací technické zaměření budov. Během pracovní kariéry se vždy věnoval vystudovanému oboru. Posledních 20 let pracuje v projektantské kanceláři. Řádný starobní důchod pobírá v plné výši od července roku 2015. V zaměstnání pracuje nadále i po přiznání starobního důchodu. Pracovat chce, co nejdéle bude moci. Účastník šetření pravidelně žádá o navýšení důchodu z důvodu souběhu s výdělečnou činností. Jakékoli zvýšení finančních prostředků je pro něj velmi důležité. Jeho důchod a výplata jsou jediným zdrojem rodinného rozpočtu. Manželka nemá nárok na výplatu starobního důchodu z důvodu nesplnění potřebné doby pojištění a ze zdravotních důvodů nemůže pracovat. Dcera je samoživitelka, pečuje o nezletilé dítě, je bez zaměstnání v evidenci na ÚP.

Účastník výzkumu 9

Muž ve věku 67 let. Žije v rodinném domku s manželkou. Vychovali společně tři děti a mají šest vnoučat. Dotazovaný vystudoval střední odborné učiliště stavební. Po vyučení nastoupil na dvouletou nástavbu, kterou ukončil maturitní zkouškou. Do 90. let pracoval ve stavebnictví, po té nastoupil jako mistr odborného výcviku. Práce ve školství ho prý zaujala natolik, že nastoupil na pedagogickou fakultu k distančnímu studiu. Magisterské vzdělání ukončil v roce 2004. Od roku 2005 pracuje jako pedagog na odborném učilišti. Řádný starobní důchod pobírá od července 2020 (nárok na S 01/2018), do června 2020 pracoval s důchodem na hlavní pracovní poměr. Od září 2020 pracuje již

jen 3 dny v týdnu. Částečně pracovně aktivní chce zůstat i nadále. Přínosem jsou pro něj nejen peníze. Říká, že i přes pokročilý věk se stále učí nové a nové věci, zejména od studentů a mladších kolegů. Práce s mládeží ho udržuje aktivním.

Účastník výzkumu 10

Žena narozená v říjnu 1956. Po smrti manžela žije sama v družstevním bytě v panelovém domě. S manželem vychovala jednoho syna, od kterého má dvě již dospělé vnučky. Vystudovala střední zdravotnickou školu a profesi zdravotní sestry vykonává celý život. Od roku 2000 v pozici vrchní sestry, pracuje tedy jen na ranní směny. Starobní důchod pobírá od června 2020 v plné výši. Ke starobnímu důchodu je jí vyplácen vdovský důchod. Dotazovaná stále pracuje a o skončení pracovního poměru zatím neuvažuje. Důvodem není ani tak finanční ohodnocení, jako spíše udržení sociálních kontaktů a vazeb. Ještě před přiznáním starobního důchodu o práci s důchodem neuvažovala. Plány však přehodnotila poté, co jí v prosinci roku 2016 náhle zemřel manžel. O možnosti úpravy starobního důchodu z důvodu výkonu výdělečné činnosti v souběhu s pobíráním důchodu ví.

Účastník výzkumu 11

Účastník výzkumu 11 je 66letá žena. Žije s druhým manželem v malém rodinném domku. Vlastní děti nemá, pomáhala s výchovou dětí svému manželovi, který měl po rozvodu s první manželkou děti ve své péči. Manžel je o 10 let mladší, starobní důchod nepobírá a pracuje jako osoba samostatně výdělečně činná v oboru informačních technologií. Dotazovaná vystudovala střední ekonomickou školu. Pracovala jako účetní, fakturantka v různých firmách. Dvakrát byla krátce v evidenci úřadu práce. Deset let před důchodem nastoupila jako účetní na základní školu. Pobírá řádný starobní důchod v plné výši. S důchodem pracuje na dohodu o pracovní činnosti u svého posledního zaměstnavatele a dále pomáhá s účetnictvím svému manželovi. Částečně chce pracovat i nadále, vzhledem k tomu, že manžel je ještě ekonomicky aktivní. Pracovní aktivita jí dle jejích slov udržuje v psychické i fyzické kondici. Chce být manželovi rovnocenným partnerem.

Účastník výzkumu 12

Žena ve věku šedesát dva let. Je rozvedená, žije v malém obecním bytě ve staré zástavbě. Má partnera s kterým se schází, ale nežijí spolu ve společné domácnosti. Vychovala 2 děti, dvojčata, které obě žijí v zahraničí. Je vyučená kuchařka. Celý život pracovala jako kuchařka ve školních zařízeních. Nikdy nebyla v evidenci na úřadu práce. Patnáct let před důchodem nastoupila jako kuchařka do mateřské školy v obci, kde žije. Jak sama říká, práce jí i po tolika letech naplňuje. Nyní také hlavně proto, že vlastní vnoučata nemá možnost vidět tak často. Pobírá řádný starobní důchod v plné výši od října roku 2020. Pracovat chce, co nejdéle dokud jí to zdravotní stav dovolí. Díky důchodu a mzdě může jezdit za svými dětmi do zahraničí.

Účastník výzkumu 13

Žena ve věku 61 let. Je vdaná, žije s manželem v bytě panelovém domě. Vychovali společně dvě dcery a mají tři vnoučata. Dotazovaná vystudovala gymnázium. Po maturitě nastoupila na vysokou školu ekonomickou, kterou kvůli brzkému mateřství nedokončila. Ke studiu se již nikdy nevrátila. Po mateřské dovolené nastoupila jako administrativní pracovnice do Kancelářských strojů. V 90. letech nastoupila na městský úřad, kde pracovala až do důchodu. Postupně z řadové pracovnice povýšila až na vedoucí pozici. Dle jejích slov byla práce hlavně v posledních letech velmi psychicky náročná. Z neustálého sledování změn právních předpisů byla unavená a vyčerpaná. Proto, když manžel odešel do starobního důchodu, rozhodla se v zaměstnání také skončit. Předčasný starobní důchod pobírá od června 2020. Svého rozhodnutí nelituje, i přestože má nižší výplatu důchodu z důvodu tzv. krácení důchodu.

Účastník výzkumu 14

Žena ve věku 62 let. Žije v družstevním bytě se svým druhem již 20 let. S předchozím partnerem vychovala jednoho syna, od kterého má 2 dospívající vnoučata. Současný partner děti nemá. Dotazovaná absolvovala střední odborné učiliště textilní, je vyučená švadlena. Této profesi se však prý nikdy nevěnovala. Většinou pracovala v dělnických profesích, v posledních letech jako skladnice nebo uklízečka. Do starobního důchodu odešla 2 roky před dosažením důchodového věku, kterého dovrší v červenci 2022. O předčasný starobní důchod žádala z důvodu onemocnění partnera, který poté, co byl propuštěn z nemocnice vyžadoval téměř celodenní péči. Byl mu přiznán příspěvek na péči

ve třetím stupni závislosti. Výše důchodu byla dotazované snížena o 8,4 %, dle jejích slov cca 700 Kč, což se prý „dalo oželeť“, důležitější pro ni byla pomoc svému muži.

Účastník výzkumu 15

Účastník výzkumu 15 je žena ve věku 60 let. Žije s manželem, který pobírá invalidní důchod pro invaliditu třetího stupně, v bytě v panelovém domě. Spolu s manželem vychovali dvě děti, syna a dceru, dále již 8 let mají v pěstounské péči dospívající vnučku. Má dokončené pouze základní vzdělání. Střední odborné učiliště nedokončila. Pracovala vždy jako dělnice, častokrát byla v evidenci úřadu práce, poslední evidence (před odchodem do důchodu) trvala 3 roky. Vzhledem k věku a nekvalifikovanosti nemohla najít vhodné zaměstnání a rozhodla se odejít do předčasného starobního důchodu o 3 roky dříve. I přes to, že „krácení“ důchodu činilo 14,4%, tak to prý pro ni bylo finančně zajímavé, protože na ÚP již neměla nárok na výplatu podpory v nezaměstnanosti.

Účastník výzkumu 16

Muž ve věku 64 let. Celý život žije s manželkou v panelovém domě v menším bytě. S ženou vychoval dceru, má jednu vnučku. Muž je vyučený zámečnick. Pracoval vždy v oboru. Měl pouze 3 zaměstnavatele. Nikdy nebyl v evidenci úřadu práce. V posledním zaměstnání, po vážném pracovním úraze, měl od lékaře stanovené pracovní omezení (zákaz práce v noci, ve výškách ...) a kvůli tomu prý začal mít v zaměstnání časté spory s kolegy, i s nadřízenými. O předčasném odchodu do důchodu (o 1 rok dříve) uvažoval dlouhodobě, z důvodu únavy z náročného zaměstnání. Neshody v práci však jeho rozhodnutí uspišily. Na OSSZ využil možnosti informativního výpočtu starobního důchodu, a po sdělení přibližné výše důchodu, prý nebylo, co řešit. S manželkou, která pobírá řádný starobní důchod od září 2019, se věnují malé vnučce, užívají si společně volný čas, jezdí na relaxační pobyty do lázní.

Účastník výzkumu 17

Účastník výzkumu 17 je vysokoškolsky vzdělaný muž ve věku 63 let. Žije s manželkou v rodinném domě. Vlastní děti nemá. S manželkou vychovával její dceru z

prvního manželství. Dále mají do péče soudně svěřeného vnuka, o kterého pečují od jeho narození. Dotazovaný byl celý život zaměstnancem ve státní správě. Od poloviny 90. let vykonával funkci ředitele. V prosinci 2018 byl prý po názorových střetech na odborné agendy, ze dne na den odvolán z funkce a byla mu nabídnuta práce na nižší pracovní pozici. Po tomto (dle něj ne fér) jednání ze strany nadřízených se rozhodl ukončit pracovní poměr a i za cenu vysoké penalizace (17, 4 % výpočtového základu) žádat o předčasný starobní důchod.

Účastník výzkumu 18

Účastník výzkumu je třiašedesátiletý muž, řidič z povolání. Po smrti manželky, žije sám v družstevním bytě. Má velkou rodinu, s manželkou vychoval 3 syny, má 5 vnoučat. Všichni se pravidelně často scházejí. Je vyučen automechanikem. Práci automechanika se věnoval spíše okrajově na vedlejší pracovní poměr. Většinu života pracoval jako řidič z povolání. Posledních 20 let před důchodem jako řidič městské hromadné dopravy. Vdovecký důchod pobíral pouze 1 rok po smrti ženy. Předčasný starobní důchod pobírá od října 2020. Do důchodu odešel o rok a půl dříve než má zákonem stanovený nárok, z důvodu únavy a zhoršujícího zdravotního stavu. A jak říká, chce si užít svých vnoučat dokud je ještě alespoň trochu fit.